

“İLLET-İ MÜTHİŞE”: 20. YÜZYILIN İLK YARISINDA TÜRKİYE’DE FRENGİ İLE MÜCADELE

Hatice GÜZEL MUMYAKMAZ*

Öz

Çalışma 19.yüzyıldan itibaren Osmanlı Coğrafyasında görülmeye başlayan ve çeşitli yollarla giderek artan frengi hastalığının, toplum ve devlet nezdinde nasıl görüldüğünü, yayılımının engellenmesini ve tedavisine dönük ne gibi tedbirler alındığını konu edinmektedir. Çalışmada, Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerindeki belgeler, Meclis Zabıt Cerideleri ve Resmî Gazetelerden yararlanılmıştır. İkincil olarak konu ile ilgili araştırma eserleri ve tezler de kullanılmıştır. Batı’dan gelmesi sebebi ile frengi ya da “illet-i efrenc” olarak anılan hastalık, bilhassa savaşlarda askerlerin birbirine bulaştırması, fuhuş ve aileden çocuklara geçme gibi çeşitli şekillerde yayılmıştı. Ayıp sayılarak saklanma, önemsememe, köy ve nahiyeler başta olmak üzere her yerde ilgili doktor ve hastane bulunmaması gibi sebepler tedavisini yavaşlatmıştı. Bununla birlikte ülkede yayılımın önünü kesmek için, muayenelerin ücretsiz olarak yapılmasının sağlanması, seyyar tabip, eczacı gönderme, hastaneler kurma, gibi yolların benimsendiği görülmektedir. Hastalığı engellemek için Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e geçiş sürecinde “Emrâz-ı Sâriye Nizamnamesi” ve “Frenginin Men ve Tahdidi Hakkında Kanun” gibi kanunlar çıkarılmıştı. Gazi Mustafa Kemâl Paşa yeni Cumhuriyetin sağlık politikasını halkın sağlığını koruma, ölümleri sınırlandırma, nüfusu çoğaltma, bulaşıcı hastalıkların engellenmesi ve bu sayede halkı sağlıklı ve dinç tutma olarak ifade etmişti. Cumhuriyet Döneminde hastalığın tedavisi için Bakanlar Kurulu Kararı ile yurt dışından ilaçlar getirtilmişti. 1925 yılının sonundan itibaren Frengi Mücadele teşkilatları kuruldu. 1930’da Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, memleketin sağlık şartlarını iyileştirmek, milletin sağlığına zarar veren bütün hastalıklar ve sebepleri ile mücadele etmek, halka tıbbi ve sosyal yardım da bulunmakla görevlendirilmişti. Frengi ile ilgili halkı bilinçlendirmek üzere kaleme alınan metinler, Halkevleri ve Halk odalarında okunmak üzere CHP Genel Sekreterliğinden gönderilmişti.

Anahtar Kelimeler: Frengi, Salgın, Bulaşıcı Hastalıklar, Sağlığı ve Nesli Koruma, Frengi Mücadelesi.

“TERRIFIC DISEASE”: STRUGGLING WITH SYPHILIS IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY IN TURKEY

Abstract

This study deals with how syphilis disease, which started to appear in the Ottoman geography since the 19th century and spread in various ways, was seen by

* Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, hatice.guzelmumyakmaz@gmail.com. <http://orcid.org/0000-0001-9388-5247>

the society and the state and what kind of the preventive and treatment measures were adopted. To investigate this issue, the documents in the Ottoman and Republic Archives, Assembly Records and the Official Gazette were used. Research studies and theses related to the subject were also used as secondary sources. As it originated in the West, the disease was called “frenji” or “illet-i efrenç” and spread in a variety of ways such as wars in which soldiers infected each other, prostitution, and passing from family to children. Reasons such as hiding, ignoring, lack of doctors and hospitals especially in villages and townships, slowed down the treatment of the disease. In addition, it is seen that in order to prevent the spread of the disease throughout the country, a number of ways including providing examinations for free, sending medical doctors, sending pharmacists, establishing hospitals were adopted. In addition, laws such as the “Regulations for Outbreaking Diseases” and “Law on the Restriction of Syphilis” were passed during the transition from the Ottoman State to the Republic. Gazi Mustafa Kemâl Pasha expressed the health policy of the new Republic as protecting the health of the people, limiting deaths, increasing the population, preventing infectious diseases and thus keeping the people healthy and vigorous. During the Republican Period, medicines were brought from abroad with the Cabinet Decision for the treatment of the disease. Since the end of 1925, Syphilis Fighting organizations were established. With the Public Sanitary Law enacted in 1930, the Deputy of Health and Social Affairs was tasked with improving the sanitary conditions of the country, combating all diseases and causes that harm the nation's health, and providing medical and social aid to the public. The texts written to raise awareness of syphilis were sent from the CHP General Secretariat to be read in the Public Houses and Public Rooms.

Keywords: Syphilis, Epidemic, Infectious Diseases, Prevention of Health and Generation, Struggle with Syphilis.

Giriş

Sifilis ya da Frenji, “Treponema Pallidum” adı verilen bakterinin neden olduğu bir enfeksiyondur. Hastalığın sebep olduğu yaralara temas ile bulaşmaktadır. Bu bulaşım cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklarda olduğu gibi oral, anal yolla olabildiği gibi frengili bir kişinin kullandığı eşyaların kullanılması ile gerçekleşen bir temasla da geçebilmektedir. Hamile bir kadında var olan frenji, gebelik ve doğum sırasında bebeğe geçebilmekte, erken doğum riskine, bebekte deformiteye ve ölüm riskine sebep olabilmektedir. Neslin üremesini yavaşlattığı gibi, sağlıklı olmasına da engel olmaktadır.

Frenji, üç evreden oluşmaktadır. Birinci aşamada kabartı ağrı olabilmektedir. Temas hangi noktadan olduysa kabartılar oralarda olmakta, ilk evrede bunlar kaybolabilmekle beraber bakteri vücuda yayılmakta ve hastalık kendini gizlemektedir. İkinci evrede ateş, halsizlik, kas ağrıları, boğaz ağrısı gibi grip benzeri belirtileri görülmektedir. Üç-on beş yıl arasında çıkan üçüncü evrede ciltte, kemiklerde hatta iç organlarda “gom” adı verilen büyük tümörler çıkabilmektedir. Hastalık, felç, his kaybı,

demans, psikiyatrik sorunlara ve göz sorunlarına sebebiyet verebilmektedir. Frengi bazen aort denilen ana damarı tutmakta ve ölümcül olabilmektedir.¹

Hastalığın Amerika’dan Avrupa’ya, Afrika ve Asya’ya geçtiği düşünülmektedir.² Avrupa’da “Syphilis” olarak adlandırılan hastalık, Osmanlı’ya Avrupa’dan geldiği için “illet-i efrenc”, “maraz-ı efrenc” ve “frenği” olarak adlandırılmıştır.³ Hastalığın Avrupa’da tedavisi ilk başlarda tıp kitaplarında olmaması ve mahrem yerlerde çıkması sebebiyle hekimler tarafından reddedilmiştir.

Hastalığın Osmanlı tıp kitaplarında 16. yüzyıldan itibaren var olduğu ancak Osmanlı coğrafyasında ve bilhassa Müslümanlar arasında görülmesinin 19. yüzyılı bulduğu, bunda ise bilhassa ahlaki yozlaşma ve fuhşun etkili olduğu düşünülmektedir. Hastalığın Avrupa’dan kovularak Osmanlı ülkelerine sığınan Yahudi kadınlarla Fas’a geldiği buradan da doğu limanlarına yayıldığı da bir başka görüştür. Ancak fuhşun büyük günah ve ayıp sayılması sebebiyle Osmanlı ülkesinde Müslümanlar arasında hastalık ancak nadir olarak görülmüştü. Bilhassa Osmanlı Rus Savaşlarında işgal gören bölgelerde 1806’dan itibaren ortaya çıkmıştı. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İç Anadolu, Orta Karadeniz, Doğu Anadolu ve Balkanlarda salgın olarak görülmeye başlamış, yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı için önemli bir sorun haline almıştı.⁴

1869-1870’de fuhuşla mücadele için sağlık komisyonu kurulmuş ve raporlar hazırlanmıştı. Dr. Michael ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye üyesi Muallim Dr. Agop Handanyan’ın 1879’daki raporları ile mücadelede ilk adım atılmıştı. Şehremaneti’nin Cemiyet-i Tıbbiye ile yapılan yazışmaları sonunda hazırlanan talimatname, Şurâ-yı Devlet tarafından 6 Şubat 1879’da Emrâz-ı Zühreviye Nizamnâmesi adıyla onaylanarak Şehremanetine bildirilmişti. Bu şekilde fuhuşu meslek edinmiş kadınlar düzenli olarak muayene edilmiş, konuyla ilgili hekim, memur ve belediye çavuşu görevlendirilmiş, zührevi hastalıkların çoğalmasını engellenmişti.⁵

1883’te ordunun ıslahı için getirilen Von der Goltz Paşa, çok sayıda askerin frengili olduğunu fark ederek Padişaha frengiyle mücadele zorunluluğunu bildirmişti. Alman dermatolog Unna, Ernest Von Düring’i önermiş Ankara ve Kastamonu illeri Genel Sağlık Müfettişliği görevine atanan Düring, 16 doktor iki eczacı ile Anadolu’yu 14 defa taramış ve gittikleri yerlerde hekimlere kurslar vermişti. Onun tavsiyesi ile Kastamonu, Bolu, Bartın, Düzce ve Cide’de yeni frengi hastanesi yapılmasına karar

¹A. Lütfü Tat, “Frengi”, *Dermatoloji, Türkiye Klinikleri*, C.3, S.3, Eylül 1983, s.275-276.

²Fatma Bulut, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tehlikeli Bir Miras: Frengi”, *Tarih Okulu*, İlkbahar 2009, S.3, s.110-111.; Yunus Korkmaz, *Osmanlı’da Frengi İle Mücadele (1880-1918)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2019, s.2-3.

³Coşkun Genç, *Batı Karadeniz’de Frengi Hastalığıyla Mücadele (1860-1922)*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2019, s.18

⁴İnci Hot, “Ülkemizde Frengi Hastalığı İle Mücadele”, *T-Klin Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2004, 12, s.36-37.; Korkmaz, a.g.e., s.4-5.

⁵Hot, a.g.m., s.36.; Necati Çavdar-Erol Karıcı, “XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Kış 2016, 11/2, s.160

verilmişti⁶. Ayrıca Düring Paşanın raporuna göre Anadolu'daki frenginin çoğu cinsel yolla bulaşmamış, frengili bir hastanın kullandığı ibrik, bardak vs. malzeme ile su içmek, frengi yarası olan bir çocuğun eşyasını kullanan diğer çocukların kullanması ile bulaşan “masum” frengiydi.⁷

Bu konuyla ilgili Dr. Rıza Nur şöyle demektedir; “... Birçok frengililerin zahiren hiçbir şeyleri yoktur. Ne ciltlerinde bir döküntü ne de bir karha vardır ne de saçları çok dökülmüştür. Ne yüzlerinde bir alamet ne de itiyat ve harekâtında bir tahavvül olmadığından kemâl-i sıhhat ve afiyetine kanaat hâsıl olur. Hâlbuki zahiren bir şeyleri yok gibi görünüp de frengi âsârını taşıyanların eşyasını kullanmak çok kere hastalığa yakalanmaya kâfidir. İşte hergün bî günahlar böylece nara yankımladırlar. ...Bu hastalıklara yakalanmayanların kolaycacak... “müstekrih ve mahall-i namus ve iffet-i emrâz!”, cümle-i hakaretâmizini ortaya fırlatıvermeleri, “men-i sirayet” ve “icrâ-yı medâvet”, nıkât-ı nazarından müşkilât-ı azimeyi dâî bir musibet fark'ıl âdedir..... İşte artık frengi de verem gibi fakat sıhhat ve hayatı mahvedici müthiş bir hastalık suretinde herkese anlatılmalıdır... Frengililer sıkılıp tabibe müracaat edemiyor, utanıp eczacıya ilacını yaptıramıyor. Yine fâş olur havfiyla müddet-i medide yani lüzumu kadar tedaviye devam etmiyor.”⁸

Dr. Hulusi Behçet hastalığın toplumun her kademesindeki varlığının tedavi gerektirdiğini fakat tedavisinin gelişmekte olduğunu şöyle anlatıyordu; “Her sınıf halkımızda, memleketin en ücra kulübelereinden en

⁶Ramazan Çalık, Muzaffer Tepekaya, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *dergisosyabil.selcuk.edu.tr.*, 2006, s.212. Makaleye göre Avrupalı kadınların Selanik, Edirne, İzmir, İskenderun ve Beyrut'ta yerleşmeye başlaması frenginin yayılma sebebiydi. Yahudi, İspanyol, İtalyan ve Yunan kadınlar, Pera, Galata, İzmir'de toplam 7000 kişi kadardı. Kastamonu vilayetinin nüfusunun %70-80'i frengiydi.

19. Yüzyıl sonlarında Adana vilayetinde frengi illeti hanelerin çoğunda yayılmıştı. İslahhane mevkiinde nasıhathane kurularak bazı nisâ taifesi oraya alınmıştı. Tedavi için memleket doktoru Agos Efendi'nin ehliyeti yeterli ise de hastalık Kozan'da da ortaya çıkmış, istikballerinin tamamen kötüye gitmemesi için Sıhhiye Nezareti'nden geçici bir Sıhhiye Komisyonu kurulması istenmişti. Tıbbiye Nezareti'nin cevabında hastalığın tedavisi için Mekteb-i Tıbbiye'den Nişan Esteban Efendinin 2000 kuruş maaşla doktor ve Mıgırdıç Efendinin 1000 kuruş maaşla icracı tayini ve sarf olunacak icrâ-yı Tıbbiye-i Osmani 5000 kuruş verilmesi uygun görülmüş, harcırahının 1297(1897) senesi muvazenesine dâhil harcırah tertibinden ödenmesi mümkün olmadığından yeniden vilayet muvazenesine ilave yapılması lüzumlu görülmüştü. Halkın hastalığı dert edinmemesi sebebiyle hastalığın artmış olduğu Feke taburu doktorlarının raporundan anlaşılmıştı. Her ne kadar doktor var ise de Kozan'da ahalinin %20'si frengiydi. Doktorun yetmemesi sebebiyle bu halin bir süre daha devam edeceği memleketin bu halden kurtulabilmesi için adı geçenin hemen zikri geçen miktarda maaşla ve Tıbbiye Nezaretine yazısı olarak 97(1897) senesi Dâhiliye muvazenesine dâhil edilmesi istenmişti. BOA.YA.RES.00011.00014.001.

⁷Murat Arpacı, “Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye’de Frengi İle Mücadele”, *Toplum ve Bilim*, 2014, 130, s.64.; Konuyla ilgili belge için bkz. BOA.DH.MKT.02330.00015.001.

⁸Dr. Rıza Nur, *Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmamak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Tedavisi*, Yeni Tab, Muhtar Halid Kütüphanesi, İstanbul, 1329., s.13-14, 16. Rıza Nur, frengi tedavisi için üç husustan bahsetmektedir. 1) Sıhhat-i tamme (vücudu kuvvetlendirme), 2) Bir hıfz-ı sıhhat-i kâmile (Tütün, nargile frengililerin en kötü düşmanlarıdır. Frengililer müskirattan uzak durmalıdır. Hastalığın sirayeti için bunlardan korundukları gibi maneviyatlarını güçlendirmelidirler. 3) Bir tedavi-i mükemmele (İki devası vardır, civa ve zibak (mercure) ve potasyum iyottur. Bunlar arasında civa daha tesirlidir. %95'ini iyileştirir. Potasyum iyot ise üçüncü derecedeki frengiyi hayret şekilde iyileştirir. Aynı zamanda gargaralar, melinat kullanılır. Nur, frengi tedavisinin mevcut afete şifa, zuhuru afeti men olmak üzere iki maksat ile yapılacağını ifade etmektedir. s.92-96. Ayrıca kitapta frenginin çeşitleri ve tedavileri ile ilgili tafsilatlı bilgi bulunmaktadır.

muhteşem kaşânelerine kadar bî pervâ sokulan frengi, bütün şebâtı mütehassısını az çok alakadar ettiği malum. Muhtelif tehdidâtına rağmen gizli ve karanlık münasebatı cinsiyeğin artması nâsın bu hastalığa karşı bîgâneliği ve lâ kaydısı, dikkatsizliğimizin netice-i seyyiâtı, aded-i marazanın tertibini ve binnetice marazın tamimini mucib olmaktadır. Firenginin ne olduğu bilinse, doktor müracaatının fevâidi takdir olursa tedaviyi muntazaman takibin menâfii teslim edilse en adi rahatsızlıklar meyanına gireceğine hiç şüphe yoktur. Hastalığa yakalanmak, frengiden kurtulmak, usulü dairesinde tedavi olmak ile avamın çekinmesine, korkusuna mahal kalmaz. Zira ilmî, fennî usullerle vikâyesi kolay, yakalandıktan sonra önü alınması mümkün ve avâkibe giriftar olmaması kabildir. Burada en mühim vazife etebbâ-ya müterettibdir...Birkaç şırınanın kifâyeti ile tedaviden sarf-ı nazar edilmesi ile ortaya konan sözler ızlâldır ve nesle günahdır...Arsenikten, civadan ve bizmuttan edineceğimiz faideler zamanında ve mevâzii lehine masruf hizmetlerle iktıf edilmelidir... Zira herhangi bir mualicenin (hekim, ilaç veren) tatbiki ile marazın hemen mahdud bir zaman zarfında söndürüleceğini kestirmek kimseye nasip ve müyesser olmamıştır. Fransa’da senevi 40.000’i mütecaviz çocuk teşhissizlik ve tedavisizlik yüzünden fevt olmaktadır. Halihazırda frengi hakkında hayvani tecrübelerle artan malumatımız..... meydana çıkarılan âsâr-ı tereddîyât ile gün geçtikçe tekemmüle doğru gitmekte ve tarz-ı tedavi ve takibatta birtakım tebeddüller husule gelmektedir”.⁹

Bunlarla birlikte Prof. Dr. Mazhar Osman, cahil halkın askerden kaçmak için kendilerine frengi ve verem aşıladıklarını belirtmektedir. Hüseyin Kenan, frengi toplumda nesilden nesile “piskopat” ve “mütereddiler” doğuruyor demektir. Haşım Nahit’e göre ise, Anadolu’da her gün binlerce insan frengiden, yara ve irin içinde kalıyor, ölüyordu.¹⁰

Frengide gerekli tedaviler 1908’de başlamıştı. 1878’ten itibaren 6. Belediye Nisa Hastanesi¹¹, 1910’da Bülbüldere (sonra Ziba adını almış) Muayenehanesi Emrâz-ı Zühreviye Hastanesi, 1913’te Beyoğlu Muayenehanesi, gibi hastaneler açılmıştı. Frenginin Osmanlı topraklarında hızla yayıldığıнын bildirilmesi üzerine Emrâz-ı Sâriye Nizamnâmesi’nin 64. maddesine göre frenginin ihbar, muayene ve tedavisi zorunlu tutulmuştu.¹²

Ayrıca 13 Haziran 1910’da “Kastamonu Vilayetinde Teşkil Olunacak Memleket Hastaneleri ve Seyyar Heyet-i Tıbbiye Hakkında Nizamnâme” (45 maddeden oluşan), 29 Haziran 1910’da “Frengi Hastalığının Men-i Sirâyet-i Zımnında Seyyar Heyet-i Sıhhiye Teşkilâtı Hakkında Madde-i

⁹Dr. Hulusi Behçet, Dr. Nureddin Râsih, “Frengi Tedavisine Dair Münâkaşât”, İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1339, s.3-4.

¹⁰Yücel Yanıkdağ, “Psikopatlar, Frengililer, Veremliler ve Mâderzad Caniler: Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine Dejenerasyon Korkusu”, Ed. Kurt, B-Yaşayanlar, İ., *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2017., s.57-58.

¹¹BOA.DH.MUI.H.08.11.1327. Hıfzı’sıhha Müfettişi Umumiliğine İsmail Hakkı Beyin seçilmesi ile ondan boşalan Altıncı Daire-i Belediyeye bağlı Frengi Hastanesi Baştabipliğine Beyrut Sıhhiye Müfettiş-i Sabıkı İsmail İbrahim Efendi’nin tayini.

¹²Hot, a.g.m., s.37.

Nizâmiye”(1 madde), 1912’de “Memleket Hastanelerinin Suret-i İdare ve Vezâifine Dair Talimatnâme” (33 madde) ve 14 Haziran 1915’te “Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilât-ı Sıhhiye Nizamnâmesi”(12 madde) yayımlanmıştır.¹³

Birinci Dünya Savaşı başlarında Biga ve köyleriyle, Çan nahiyesinde frenginin yaygınlaşması üzerine, “Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilât-ı Sıhhiyesi Nizamnâmesi”nin sureti uygulanabilmesi için Kala-i Sultaniye’ye gönderilmiştir.¹⁴

13 Nisan 1914’te “Emrâz-ı Sâriye ve İstilâiye Nizamnâmesi” (5 madde)¹⁵, frengi Romanya ve Galiçya’dan dönen ordularla daha da yaygınlaşmış¹⁶, 18 Ekim 1915’te “Emrâz-ı Zühreviyenin Men-i Sirayetine Dair Nizamnâme”¹⁷, Frengi İletine Karşı Mücadele İçin Hususi Teşkilât Olmayan Mahallerde Frengi İletinin Men-i İntişârına Dair Talimatnâme-i

¹³Başak Ocak, “Hamidiye Etfal Hastanesi’nin Kurucusu İbrahim Paşa’nın Frengi Hakkındaki Layihası”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XIX/38, (2019-Bahar/Spring), s.8.

¹⁴Mehmet Temel, “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında”, *İlmi Araştırmalar*, 6, İstanbul, 1998, s.230.

¹⁵“Emrâz-ı Sâriye ve İstilâiye Nizamnâmesine İlâve Edilen Ahkâm Hakkında Kanun” Numara: 978

Madde 1-31 Mart 330 tarihli Emrâz-ı Sâriye ve İstilâiye Nizamnamesine aşağıdaki maddeler ilave edilmiştir.

1-Bulaşık hastalıklardan biri zuhur eden veya bu gibi hastalıklardan birinin zuhur tehlikesi mevcut olan yerlerde lüzum verilecek şahıslara, o hastalıklara karşı kullanılan aşılarda Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti tarafından tatbik ettirilir.

2-Aşı yapılabilmesine muhalefet edenler Ceza Kanunun 536’ncı maddesine göre cezalandırılır.

Madde 2-İş bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3-Bu kanun ahkâmını icraya Sıhhiye ve Adliye Vekilleri memurdur. 26 Şubat 1927, *Resmi Ceride*, S:572, 8 Mart 1927, s.2321.

¹⁶Çalık-Tepekaya, *a.g.m.*, s.213.

¹⁷Madde 1- Her frengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeye şekil ve müddet-i tedavisi hakkında tabib-i müdavisinden alacağı vesikayı nezdinde bulundurmağa mecburdur.

Madde 2- Her tabip müşahade ettiği frengi vekayiini ihşaiyat-ı tanzimine medar olmak üzere hüviyet-i tasrih etmeksizin 24 saat zarfında hükümet tabibine, bulunmayan yerlerde belediye tabibine ihbar etmeye mecburdur.

Madde 3- Tayin edilen günlerde tedaviye gelmekten imtina eden frengilileri tabib-i müdavileri hükümet tabibine, bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeye mecburdurlar.

Madde 4- Tabib-i müdaviler hastalığın ahire men-i sirayeti emin için marazın eşkâl-i mühimme-i sirayetini havi hastalarına ziri imzalı vesâyâ-yı sıhhiye varakası vermeye ve hastalarda iş bu vesâyâ ahkâmına riayet etmeye mecburdurlar.

Madde 5- Sıhhi tehil muayenesi muamelât-ı vilayet veya umumî meclislerince tanzim edilen talimatnameler veçhile tatbik ve cereyan ettirilir.

Madde 6- Ale’l umum frengililer müsessesât-ı sıhhiye-i resmîyede ve etbâ-yı resmîye tarafından meccanen tedavi edilir.

Madde 7- İş bu kanun ahkâmına ve ona mütenevvi şuralarca yapılacak talimatnamelere riayet etmeyenler onlardan 50 liraya kadar cezâ-yı nakdiyye-ye mahkûm ediliirler.

Madde 8- Frengi hastalığıyla malûl olan eşhâs hastalığın ahire sirayetine bilerek sebebiyet verdiği takdirde altı aydan iki seneye kadar habs olunur. Veya 100 liradan 500 liraya kadar cezâ-yı nakdiyye alınarak mutazarrır olan şahsa verilir. Zevcinden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın hadd-i âzamı tatbik olunur. Bu takdirde takibât-ı kanuniye icra edilebilmek için malûlü zevc ve zevcenin şikâyet-i şahsiyesi şarttır.

Madde 9- Frengiyi tedaviye cüret eden müttabilir 2 aydan 2 seneye kadar haps veya 50 liradan 100 liraya kadar cezâ-yı nakdiyye mahkûm edilir.

Madde 10- İş bu kanun ahkâmının tatbiki esnasında ashâb-ı müracaat ikâ-i müşkilât eden etbâ 3 aydan 2 seneye kadar habs ve muvakkaten rütbe-i memuriyetten tard edilir.

Madde 11- İş bu kanun tarih-i neşrinden itibaren mer’il icradır. Fî 26 Cemâziy’el evvel 1339 Fî 5 Şubat 1337, *Ceride-i Resmîye*, s.6-7.

Madde 12- İş bu kanunun icrasına Sıhhiye ve Adliye Vekilleri memurdurlar.

Sıhhi” (11 madde) çıkarılmıştır. Bu son Talimatnâme’ye göre Osmanlı ülkesinin her tarafında yaygın olarak görülmekteydi.¹⁸

1. CUMHURİYET ÖNCESİNDE FRENGİ TEDBİRLERİ

1. 1. Asker ve Polisler İle İlgili Alınan Tedbirler

Dâhiliye Nezareti Sıhhiye Müdüriyetinden 1912 Ekim ayında (Teşrin-i Evvel 1331) yazılan talimatname frengili askerlerin durumunu Hizmet-i Askeriye Kabiliyet-i Bedeniye Nizamnamesine göre belirlemişti. Nizamnâme’ye göre frengili kişilerin tedavileri yapılmakla birlikte bazı kimseler kendilerini tedavi ettirmekten sakınmışlar ve bu durum yapılan muayenelerde fark edilmişti. İstanbul için asker alım şubeleri ve askeri hastaneler İstanbul ahalisinden ya da taşralı olup İstanbul’da oturan yabancılardan tedaviye muhtaç gördükleri frengilileri tecil edecekler, frengi defterine kayd edip İstanbul’da Cerrahpaşa Hastanesine, Beyoğlu’nda Zükur (Erkek) Hastanesine ve Üsküdar’da Sıhhiye Dispanserine teslim edeceklerdi. Ardından bir makbuz alacaklar ve bunu da esas defterlerine ayrıca işaret edeceklerdi. İstanbul vilayetine bağlı kaza ahalisi bağlı oldukları kazalarla belediye rıyasetine teslim edilecekti. Askere alım şubeleri ve hastaneleri bu şekilde tedaviye terk ettikleri fertlerin nereye teslim edildiklerini Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesine ve Şehremaneti Sıhhiye Müdüriyetine göndereceklerdi.

Taşrada da askere alım şubeleri ve askeri hastaneler frengilileri mülkiye veya belediye hastanelerine ve böyle bir hastane bulunmadığı halde belediye dairelerine teslim edecekler ve bu suretle tecil ve tedaviye terk ettikleri fertlerin kendilerini Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesine ve memleketin en büyük Mülkiye-yi Tıbbiyesine göndereceklerdi.

Askerlik hizmetleri sırasında frengi olan askerlerin tedavileri önce ve sonra Askeri Hastanelerde ya da Askeri kıtalarda yapılacak askerlikten terhis olduktan sonra Mülkiye’ye devredilecekti.

Frengililerin tedavisinin düzgün şekilde takibi için frengi tedavi defteri basılmış ve askere alım şubeleriyle askeri hastanelere dağıtılmıştı. Askeri hastaneler ve kıtalar tedavi ettikleri frengilileri bu doktorlara düzenleyerek ve lazım olan açıklamalarıyla kaydedeceklerdi. Frengililerin devir ve teslim olundukları Mülkiye ve Belediye hastaneleriyle devâir-i belediye ahalisi dahi böyle birer tanzim defteri tutmalıydılar.¹⁹

Erzurum Asâkir-i Nizamiye efrâdı arasında, frengi ve bel soğukluğu hastalıkları olanlar bulunduğundan lâzım gelen tedbirlerin alınması için Sıhhiye Komisyonu tarafından bir rapor hazırlanmıştı. Frenginin yayılmasını engellemek için 1884 (1302) senesinde heyet-i tıbbiye oluşturulmuş ancak iki sene bu heyetin istihdamı göz ardı edilmiş hâlbuki hastalık ortadan kaldırılamayarak gerek askerler ve gerek ahali arasında yayılmış, hastalığın

¹⁸Ocak, *a.g.m.*, s.9.; Bulaşıcı hastalıklar, tifüs, humma, dizanteri, halkın yanı sıra cephedeki askeri de etkilemişti. Salgın hastalıklar özellikle Yemen’de daha fazlaydı. Çalık-Tepekaya, *a.g.m.*, s.215.

¹⁹BOA.DH.EUM.LVZ.00030.00103.001.

tedavisine mahsus bir hastanenin açılması sıhhat-i umumiyece talep edilmişti.²⁰

Konuyla ilgili bir başka yazıda Erzurum Askeri Hastanesi'ndeki zâbitânın yarısı ile kaza ve köy ahalisinin çoğu da frengi olmuştu. Yayılımın durdurulması için lüzumlu tedbirlerin mahalli idarece alınması Dâhiliye ve Sıhhiye Nezaretlerince yapılan yazışmalar gereğince belirlenmişti. Erzurum vilayeti dâhilindeki sancaklara ve merkez vilayetdeki sancaklara 3001 haneye kadın ve erkek için bir hastane açılması, bu hastaneler için üç tabip ve üç eczacı ve üç takım eczâ-yı daimî bulundurulması, vilayet dâhilinde dolaşıp muayene, tahkikat ve tedavi ile meşgul olmak üzere bir tabip ve bir eczacı ve birtakım eczâ-yı tıbbiye gönderilmesi istenmişti.

Oradaki ordu baştabibinin başkanlığında askeri tabipler ile karantina durumu çıkarılacak ve başka uygun kişilerle bir komisyon oluşturulacak, gerekli tedbirler alınarak, hastaneler düzenlenip denetlenecekti. Her ay fenni raporlar gönderilecekti. Bu hastanelerin doktorlarına 2'şer bin ve icracılık 1000'er kuruş, gezici tabiplere 2500, eczacıya 1250 kuruş verilecekti. Vilayet içinde dolaşacakları mahaller için 4 takım eczacı tabibe 58000 kuruş ödenecekti. Kadın ve erkeklere uygun yerler düzenlenerek, sıhhiye memurları tarafından evinden çıkmak istemeyenlerin evlerinde tedavi edilmeleri ve hastalığın engellenmesi için hasta olanların tamamının kurulacak bir hastanede tedavisi uygun görülmüştü.²¹

Ayrıca Amele taburları, frengi hastanesi inşası ve çeşitli masrafları için Canik Sancağı Özel İdaresinin aşar hisse-i ianesinden talep edilen havale gönderilmişti.²²

Polis Okulu talebesinin fuhuşu meslek edinen kadınlar ile temasları neticesinde frengi oldukları muayeneleriyle anlaşılmış, tedavi için hastaneye sevk edilmişlerdi. Bu gibi hastalığı olanların mektebe istihdamları uygun görülmeyle²³ bu dört kişinin diğerlerine emsal olması sebebiyle terkiye kayıtlarının onaylanması istenmişti.²⁴

Ayrıca Haydar Paşa ve Bahriye Hastanesi'nde tedavi altına alınan polis memurlarından frengi hastalığına yakalananların isimlerini gösterir bir defterin düzenlenmesi ve gönderilmesi de istenmişti.²⁵

1.2. İstanbul ve Muhtelif Şehirlerdeki Frengi Tedbirleri

Dâhiliye Nezareti taşra ahalisini frengi tedavisinde geç olmadan uyarmak için bir tebligat yayımlamıştı. Buna göre taşra ahalisi frengiyi, “adi” bir hastalık “ehemmiyetsiz bir çıban” saymakta frenginin tahribatı yüz

²⁰13 Cemâziye'l evvel Sene 313 Fi 19 Teşrin-i Evvel Sene 311 Yaver-i Ekrem, BOA.Y.PRK.MYD.00017.00024.003

²¹BOA.MV.00011

22BOA. DH. UMVM. 49.23.H.04.02.1334.

2311 Nisan Sene 327, BOA. DH. EUM..BOA.SCL.00010.00062.002. Belgeye göre bu kişiler, 25 Erzurum mürettebatından Ahmet Müştak Efendi namzet, 2135 Beyoğlu mürettebatından Mehmet Ali Efendi namzet, 120 Bursa mürettebatından Süleyman Sırrı Efendi namzet ve 2600 Üsküdar mürettebatından Ahmed Efendi namzeti.

2412 Nisan 327, BOA.DH.EUM.SCL.00010.00062.001

²⁵BOA.DH.EUM.THR.34.46.H.16.05.1328.

ve burun gibi görülen yerlerde olmadıkça saklamaktaydı. Birtakım kimseler askeriye debboyunda 40 günlük vazifelerinden kurtulmak için parasız verilen ilacı kullanmamaktaydı. Bu durum hastalığın yayılmasına sebep olacağından, köylerde bu gibi şüpheli hastalığa düşenlerden açık belirtisi bulunanların hükümete ihbar edilmesi, ihbar etmeyen muhtarların ve ihtiyar heyetlerinin cezalandırılması Mekteb-i Askeriye Nezareti’nden bildirilmişti. Durumun köylülerce bilinmesi ve gecikilmeden tedavi edilmesi için anlayacakları dille birer varaka yazılarak nahiye müdürleri tarafından vilayet gazetesinde ilan edilmesi istenmişti.²⁶

Sıhhiye Nezaretince, İstanbul’da giderek artan, Türk ırkının ve birçok evlerin yıkılmasına sebebiyet veren frengi hastalığının genişlemesini engellemek için Frengi ile Mücadele Komisyonu kurulmuş, Komisyonun belirleyeceği doktorlara halkı irşat ve ikaz için zührevi hastalıklar hakkında İstanbul’un çeşitli yerlerinde Türkçe ve çeşitli dillerde konferanslar verdirilmesi kararlaştırılmıştı.²⁷

Ayrıca İstanbul’a frenginin Anadolu’dan gelen bazı hizmetçi ve cariyelerin çocukları yoluyla girdiği, bunların hastalığı anne ve babalarından aldıkları, hastalığın şehirden tamamen silinmesi için alınacak tedbirleri belirleyecek erbabı fenden bir komisyonun kurulması, bu komisyonun Dâhiliye Nazırının idaresinde pazartesi günü toplanması ve Meclis-i Eman azasından Andon Efendinin de komisyonda bulunması uygun görülerek kendisine bildirilmesi istenmişti.²⁸

Ankara vilayetinde frenginin dikkat çekecek surette yayılmış olması sebebiyle Kastamonu vilayetinde olduğu gibi merkez kasabası dâhil olmak üzere hastalığın hüküm sürdüğü iki uygun yerde frengi hastanesi adıyla üç binanın yapılabilmesi için senelik 150 bin kuruş tahsisi hakkında Şurâ-yı Devlet kararı verilmişti. Mezkûr vilayette frengi hastanesi için gerekli görülen aletlerin Avrupa’dan getirilmesi için 130 lira meblağın da hemen hazineden ödenmesi gerekmektedir. Hastanenin inşaatının tamamlanamamış olması sebebiyle hastalık giderek vilayet halkını sarmıştı. Osmanlı Ordusuna en fazla asker veren vilayet olması yönünden hasta olarak orduya katılan kişilerin hastalığı taburlardaki askerlere bulaştıracağı kesindi. Frengi hastanesinin bir an önce tamamlanması için frengi tahsisatından lüzum görülen bütçenin gönderilmesi ve hastaneye hasta kabulüyle tedavi emri verilmesi, Ankara Vilayeti Sıhhiye Müfettişliğinden Dâhiliye Nezareti’ne yazılmıştı.²⁹

²⁶Fi 7 Safer Sene 325, Fi 8 Mart Sene 323, BOA. DH. HMŞ. 00022.00026.001.

²⁷Fi 25 Eylül Sene 35, BOA. DH.İ.UM. 00019.10.00001.65.002; Rebiü’l ahir Sene 338(1919) ve Fi Kanunu Sani Sene 336(1917), BOA. DH.İ.UM.00019.10.00001.65.003. Frengi hastalığının yayılmasını önlemek için Frengi Mücadele Komisyonunca uygun görülecek uzman doktorlar tarafından ahalinin aydınlatılması ve uyarılması için zührevi hastalıklar hakkında İstanbul’da Türkçe ve çeşitli lisanlarda konferanslar verilmesi uygun görülmüştü.12 Mayıs Sene 336, BOA.DH.İ.UM.00019.10.00001.65.001; DH.İ.UM. 00019.10.00001.65.002.

²⁸BOA.YPRKŞ.5-58.H.27.05.1312.

²⁹BOA.DH.MKT.02662.00019.001; 5 Teşrin-i Sani Sene 326, 23 Nisan Sene 326, BOA.DH.MKT.02662.00019.

Selanik şehrinde fuhuş yapan yerli ve yabancı kadınlarda frengi ve emsali bulaşıcı hastalıkların bulunduğu, bunun ahali ve özellikle askerler ve jandarmaya bulaşma ihtimaline karşılık, umumhanelere devam etseler dahi muayene emri olmadıkça muayene edilemedikleri, başka fahişelerden hasta olanların da murahhaslara nüfuz ederek kendilerini muayene ettirmemeye çalıştıkları ifade ve tetkiklerden ortaya çıkmaktaydı. Bu sebeple gerek umumi umumhanelerde gerek hususi mahallerde bulunan fahişelerin ücretsiz ve düzenli olarak tedavilerinin yapılması ve erkeklere yayılımının engellenmesi istenmişti. Yanı sıra polis, belediye daireleri ve sıhhiye müfettişliğine hususi mahallerde ikamet ederek fuhuş yapan ecnebi kadınların sıhhiye memurları tarafından muayene edilmeleri emri gönderilmişti.³⁰

Selanik'te bulunan frengili kadınların haftada iki defa belediyeden görevlendirilmiş doktorlar tarafından muayene edilmeleri hakkında bir düzenleme bulunmaktaydı. Muayene sonucunda, bulaşıcı hastalığı olanların hastaneye gönderilerek, görüşmelerden men edilmesi ve gizlice fuhuş yapan kadınların da muayenesi talep edilmişti. Ayrıca artist olduklarını iddia eden bazı kadınlar ikamet etmekte oldukları hanede fuhuşla iştilal etmekteydiler. Yapılan muayene İtalyan Konsolosuna haber verilmişti. İtalya Konsolosu durumu kabul etmek istememişti.³¹ Artist namı altında fuhuş eden bu ecnebi kadınların muayeneye çağırılmaları Sıhhiye-i Ecnebiye Müdüriyeti vasıtasıyla Konsolosluklara duyurulmuştu. Fransa Konsolosu artist ve meslek sahibi kadınların Fransa'da dahi her türlü muayene ve müdahaleden masun tutulduklarını, şahıslarının muayeneye tabi tutulmalarına muvafakat edemeyeceğini ifade etmişti. Yakın zaman önce Londra'ya gitmiş olan Fransalı bir tiyatrocü kadının polis gözetimine ve sorguya alınması siyasi bir mesele rengini almıştı. Bu muayeneye Konsoloslukça müsaade edilmese de hanesinde fuhuş yaptığı polisçe araştırılmıştı. İtalya Konsolosu da yazıyla müracaat edildiği takdirde sefaretten izin verilebileceğini söylemişti. Diğer Konsoloslar teklife iyi niyetle yaklaşmışlardı. Fransız ve İtalyanların muayene için istisna tutulmaları uygun görülmemişti.³² Bu sebeple Sıhhiye Müfettişliği ile Polis Müdüriyetine emir verilecek, İtalya Konsoloshanesine yazılı karar tebliğ edilecek, Fransa tebaasından olan kadınların muayenelerinde Konsolosluklarından tercüman talep edilecekti.³³

İçel Sancağına tâbi Gülnar ve Anamur kazalarının bazı köylerinde ise ortaya çıkan “tahrib’ül insan” “frengi illet-i müthişesinin” bir an önce defî ve sebeplerinin ortadan kaldırılması için Müderris Yakub ve müdürleriyle verdiği arzuhale karşılık olarak belediye tabibinin bölgeye gönderilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştı.³⁴ İçel Sancağında istihdam edilmekte olan frengi doktoru Zarif Naim Efendi'nin açığa çıkarılmasından dolayı yerine 1500 kuruş maaş ve harcırah kanununa göre başka bir tabibin

³⁰ BOA, TFR.I.AS.00038.03705.004.

³¹ 29 Temmuz sene 322 tarih ve 275 numaralı tahrirat, BOA.TFR.I.AS.00038.03705.005.

³² BOA.TFR.I.AS.00038.03705.003

³³ 3 Temmuz 322, BOA.TFR.I.AS.00038.03705.001.

³⁴ BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(1).

tayini Meclis-i Mülkiye-i Tıbbiye ve Sıhhiye-i Umumiye Riyaset-i Âliyesine yazılmıştı. Ancak Sıhhiye Müfettişliği ile Adana Valisinin yaptığı teftişte hastalığı tedavi için doktor gönderilmediği, hastalığın bölgede tedavi edilemediği ve bir an önce tabip gönderilmesi isteniyordu.³⁵ Bunun üzerine 1500 kuruş maaşla Hüseyin Saib Efendi bölgeye atanmıştı.³⁶

Ayrıca “İrk-ı Osmanîyi” tehdit etmekte olan frengi illetinin yayılımının engellenmesi için alınacak tedbirler ve fenni masraflarına harcanmak üzere Verem Mücadele Komisyonunca olduğu üzere ahaliye rozet dağıtılması düşünülmüştü.³⁷

1920’de Kastamonu ve Bolu’daki Frengi Teşkilâtı Umumi Müfettişliği kaldırılmıştı. Kastamonu, Bolu Frengi Teşkilatı mıntikasındaki hastaneler ve seyyar memurlar umur-u idareye ve Sıhhiye Müdüriyetlerine gelmişti. Mülga Müfettiş-i Umumiliğin muhasebe memuru frengi muhasebesine memur edilecekti. Teşkilat dâhilindeki hastaneler ve Frengi Mücadelesi Umuru her sene mutlaka iki defa Sıhhiye Müfettişliği tarafından teftiş edilecekti.³⁸

Frengi ile mücadele için ülkenin pek çok yerinde Frengi Hastaneleri ve Frengi Hastanelerinin yanında Pavyonlar kurulmuş, tabipler gönderilmişti. Bartın³⁹, Bolu⁴⁰, Kastamonu⁴¹, Adapazarı⁴², Samsun⁴³, İnebolu⁴⁴, Kırkkilise⁴⁵, Düzce, Ereğli⁴⁶, Sinob⁴⁷, Safranbolu⁴⁸, Çorum⁴⁹,

³⁵BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(2).

³⁶BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(3). Ayrıca seyyar frengi tebabetine yazılan dilekçede 1500 kuruş maaşla ve gittiği mesafelere göre verilmek üzere Meclisi Mebusanca kabul edilen 16.000 liradan verilmek üzere dokuz sene Kastamonu Vilayetinde illet-i efrenciye tedavisinde istihdam edilmiş olan Şefik Nuri Efendinin seçilmesi ve tayini Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiyece uygun görülerek Sicil Şubesince muamelesi yapılarak vilayete bildirilmişti. Adı geçenin Dersaadet’ten Adana’ya kadar olan harcırahının buradan karşılanması maaşın düzenlenerek mahalline gönderilmesi Meclis ifadesiyle istenmişti. BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(4).

³⁷BOA.DH.KMS.56-43.H.27.01.1338.(1.2.3).

³⁸Fi 28 Eylül Sene 36, B.C.A.030.18.01.01.1.13.9., Kastamonu, Bolu, Frengi Teşkilatının İlgası Hakkında Nizamname muamele tamamlanmıştır. Yukarıda ilk dört maddesi verilmiş olup, beşinci ve son maddeye göre nizamnamenin uygulanmasına Sıhhiye Vekâleti memurdur, denilmekteydi.

³⁹BOA.DH.MUİ.H.28.08.1327. Bartın Frengi Hastanesi Müdürü Mehmet Ali Efendi’nin maaşının artırılmasına dair talebi ve cevabı.

⁴⁰BOA. DH. MUİ. H.14.09.1327. Bolu Frengi Hastanesi Müdürü müteveffa Mehmet Rüşdi Efendinin İzmit Fabrikasındaki hizmetini gösteren hizmet cetvelinin Tekaüd Sandığına irsalı.; BOA.DH.MUİ.H.24.09.1327. Frengi Hastanesi Müdürü müteveffa Mehmet Rüşdi Efendi’nin hizmet cetvelinin gönderildiği.

⁴¹BOA.DH.MUİ.H.05.10.1327. Kastamonu’daki Frengi Hastanesi masrafları için gerekli tahsisat itası.

⁴²Adapazarı Kasabası Kaimekâmı Fuad Beyin sıhhat-i umumiye temin ve muhafaza hususunda ve bilhassa frengi hastanesinin tesisi ve bulaşıcı hastalıkların başlangıcı hususunda hizmetleri sebebiyle lüzumu taltifi Sıhhiye Nezaretinden yazılmış ve adı geçene Dördüncü Rütbeden Mecidiye Nişanı verilmesi irade-i seniyyeye sunulmuştu. Dahiliye Nazırı Fi 4 Şaban Sene 336 ve fi 15 Mayıs Sene 334. BOA.İDUİT.H.07.08.1336.

⁴³BOA.DHUMV.H.20.05.1338. Samsun Frengi hastanesi için istenen üç bin liranın mali imkânsızlık sebebiyle kesinlikle verilemeyeceği.; BOA.DH.UMVM.H.01.12.1333. Samsun Frengi Hastanesi masraflarını temin için 1331 senesi Canik Sancağı adı ve fevkalade hususi bütçeleri arasında münakale icrasına izin verildiği.

⁴⁴BOA.DHMK.T.H.01.03.1311. İnebolu’da zuhur eden cüzam hastalığının ortadan kaldırılmasını müzakere etmek üzere Frengi hastanesi tabibi Agop Efendinin Dersaadet’e gönderilmesi.

⁴⁵BOA.ZB.R.25.11.1322. Mustafa Efendi’nin Kırkkilise Frengi Hastanesi Eczacılığına tayin edildiği.

⁴⁶BOA.DH.MHKT.H.25.03.1320. Ereğli’deki Frengi Hastanesinin noksanlarının tamamlanması ve Düzce Kazası Hastanesine ilaveten inşa edilecek binalar için gerekli olan mebaliğin ödenmesi.

Gümölcine⁵⁰, Konya⁵¹, Hamidiye ve Zonguldak⁵², Edirne⁵³, Ordu⁵⁴, Trabzon⁵⁵, Ankara⁵⁶, Van⁵⁷, Erzurum⁵⁸, Aydın⁵⁹ bunlardan bazılarıydı.

1.3. Frenginin Men ve Tahdidi Hakkında Kanun ve Meclis Müzakereleri

Meclisin açılışının ardından 2 Mayıs 1920’de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti kurulmuş ve Dr. Adnan Bey ilk Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili seçilmişti.⁶⁰

Bu Meclisin önemli icraatlarından biri “Frenginin Men ve Tahdidi Hakkında Kanun” un çıkarılmasıydı. Kanun Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey tarafından teklif edilmişti. Dr. Fuad Bey, Frenginin ülkede yaptığı tahribatın tüyler ürpertici derecede olduğunu ifade ediyordu. Nüfusun artmasına da engel olan bu hastalıktan halkı kurtarmak için şiddetli tedbir alınması gerekmektedir. Hastalığın yayılımını engellemek için bir usul belirlenmişse de sağlığın güven altına alınması gerekiyordu. Hastalar muayeneye tabi tutulmalıydı. Bundan başka bir frengilinin hastalığı bulaştırmasının suç olduğu düşünülerek Ceza Kanununa bir madde konulmamıştı. Frengi gibi ülkeyi maddi ve manevi büyük bir tahribata götüren hastalığın cezalandırılmaması ve Ceza Kanununda bunu sağlayacak bir maddenin bulunmaması hak ve adaletle tamir edilir bir durum değildi. Dr. Fuad Bey, tabip olarak bu işin yönlendirilmesini vicdani bir vazife saymaktaydı ve 14 Ağustos 1920(1336)’de yukarıdaki gerekçelerle kanunu teklif etmişti.⁶¹

⁴⁷BOA. DH. MKT. H. 21.06.1307.

⁴⁸BOA. DH. MKT. H.11.06.1309. Safranbolu Frengi Hastanesinin ıslahı ile ilgili raporun vilayetçe reddolunmasından sonra gelen yazının tahkikiyle gereğinin yapılması.

⁴⁹BOA. DH. MKT. H. 23.12.1317. Çorum’da yapılacak frengi hastanesinin inşa ve levazım masrafları için sarfi gereken para miktarının Durinbeg Paşaya bildirilmesi ile cevabının istendiği.

⁵⁰BOA. BEO. H. 18.09.1324. Gümölcine Frengi hastanesinin tesis masrafları.

⁵¹BOA.DH.İD.47.41.H.08.06.1330. Konya Gureba Hastanesinde inşa olunacak frengi pavyonu için tahsisat ve tabip gönderilmesi talebi.

⁵²BOA.DHİD.53-28.H.14.07.1329. Frengi hastalığıyla mücadele için Hamidiye ve Zonguldak’ta birer hastane küşadı hakkında Bolu Mutasarraflığı talebinin süratle karşılanması ve mutasarrıflık bölgesindeki hastanelerin alet ve edevat ihtiyaçlarını gidermek üzere tahsisat ayrılması.

⁵³BOA. DH. MUI.78-64.H.05.06.1328. Edirne Gureba Hastanesi bahçesinde Frengi Hastaları için inşa olunacak pavyon masraflarının 1327 bütçesine ithali keyfiyeti ve frengi hastalarının hastanelerde müşahede altına alınması.

⁵⁴BOA. DH. UMVM.80-17.H.17.09.1334. Ordu’da Gureba Hastanesine katılmak üzere Frengi Hastanesinin kurularak tedaviye başlandığı.

⁵⁵BOA. DH. MUI.101-68.H.05.09.1328. Trabzon’da frengi hastanesi tesis masrafının 1327 senesi bütçesine dahil edildiği.

⁵⁶BOA.BEO.2634-197495.H.29.05.1323. Ankara Vilayetinde frengi hastalığı hastanesinin yapılması.

⁵⁷BOA.DH.MKT.1392-113.H.22.04.1304. Van vilayetindeki frengi illetinin tedavisi için bir askeri tabip başkanlığında komisyon kurulması, tabip, eczacı ve tıbbi malzeme gönderilmesinin bildirilmesi.

⁵⁸BOA.DH.MKT.1404-66.H.19.06.1304. Erzurum ve havalisinde çıkan frengi hastalığının yayılımının engellenmesi için doktor, eczacı tayinini üstlenen Komisyonca rapor hazırlanması.

⁵⁹BOA.DH.MKT.2099.14.H.13.04.1316. Kastamonu ve Aydın Vilayetinde zuhur eden frengi hastalığının önlenmesi için Düring Paşa riyasetinde bir komisyon kurulması.

⁶⁰TBMM Zabıt Ceridesi, Y.1, D.1, İ.9., C.1., 2.5.1336., s.185-186.

⁶¹TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336., İ:122, s.33. Madde 1- Her frengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeye şekil ve müddeti tedavisi hakkında tabibi müdavisinden musaddak vesikayı nezdinde bulundurmaya mecburdur.

Madde 2- Her tabip müşahade ettiği frengi vakayii hüviyeti tasrih etmeksizin 24 saat zarfında hükümet tabibine, bu bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeye mecburdur.

Kanun Mecliste her bir madde için çeşitli tartışmalara sebep oldu. Dr. Fuat Bey, ülkeyi tahrip eden hastalıkların en mühimini frengi olarak tanımlamıştı. Fuat Bey, frenginin daha önce Kastamonu ve Bolu’ya münhasır sanıldığını, Balkan Harbinin ardından özellikle 1. Cihan Harbi’nde ülkenin hemen her yerinde geniş şekilde yayıldığını ifade etmekteydi. Eskişehir’de Emrâz-ı Zühreviye hastanesinde cihet-i mülkiyeye ait olanların %30’u frengililerdi ve bunlar Bolu, Kastamonu ve diğer memlekete aitlerdi. Asker içinde 120 kişinin 45’i frengiliydi. Bunlar da frengiyi yeni almışlardı. Aldıkları yer, Kütahya cepheleriydi. Kütahya Sıhhiye Müdürlüğünün kayıt defterlerine göre 3000 kişi frengiliydi. Bu veriler araştırılarak değil, askerlik muayenesinde ortaya çıkmıştı. Kütahya Mebusu Cemil Bey, rakamın mübalağalı olduğunu söylemekle birlikte Fuat Bey, kayıtlı olduklarını söylemişti. Kendisinin doktorluk süresince en çok uğraştığı mesele frengiydi. Fuat Beyin, kanunu teklif etmesine sebep evlilik vaadi ile altı kadına frengi bulaştıran bir adamdı. Öyle ki kadınlar ömürleri boyunca bu hastalığı taşımak zorunda olmasına rağmen adam hiçbir ceza almamıştı. Belsoğukluğu da frengi gibiydi. Bir adam nikâh akdinde sadakat sözü verdiği halde başka beraberliklerden frengi alıyor, sonra karısına bulaştırıyor ve kadınlar hasta oluyordu. Eğer Meclis Kanunu kabul ederse doktorların elini güçlendirecekti.

Ergani Mebusu Rüştü Bey, bu durumların Allah’ın emirlerinin çiğnenmesi ile gerçekleştiğini ifade ediyordu. Bu meselede ceza kadına da erkeğe de emri ilahinin gereklerince verilmeliydi.⁶² Lazistan Mebusu Dr. Abidin Bey de bu hastalığın tedavisinin hayli güç olduğunu, nesli kurtarmak için tedbirlerine bakmak gerektiğini söylemekteydi. En asil ailelerin evlatları dahi evlenmeden önce hatalar yapıp, evlenince ailelerine bulaştırıyorlar, bunların çocukları da frengi çiçeği varisi oluyorlardı. Evlatları sakat oluyordu. Bu konuda emri ilahinin tatbikine çalışmakla birlikte asıl gerekli olan Dr. Fuat Beyin söylediği gibi bunların önüne geçmek için kanunun

Madde 3- Tayin edilen zamanlarda tedaviye gelmekten imtina eden frengilileri tabibi müdavileri Hükümet tabibine, bu bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbara mecburdurlar.

Madde 4- Frengililer, hastalıklarını sağlam eşhasa sirayet ettirmemek için etibbanın tavsiye ettikleri tedâbir-i sıhhiyeye riayete mecburdurlar.

Madde 5- Her tabip tedavi ettiği frengili eşhasa marazın eşkâli mühimme-i sirayetini ve buna muktazi vesâyayı vazıh olarak beyan ve tefhime mecburdur.

Madde 6- Tevhül raporları her tabip tarafından verilebilir. Ancak inzibati sıhhiyi temin için mahallin Hükümet ve bu, bulunmadığı takdirde belediye tabibine iş bu rapor ibraz edilerek kaydedilir.

Madde 7- Alelumm frengililer, müessesât-ı resmîyede meccanen tedavi olurlar.

Madde 8- Bâlâdaki maddelerden birine riayet etmeyenler, 50 liradan 200 liraya kadar nakit ceza-yı nakdiyye veyahut bir haftadan iki haftaya kadar hapse mahkûm olurlar.

Madde 9- Frengi ile malul olan bir şahıs hastalığının başkasına bulaşmasına bilerek sebebiyet verdiği surette bir seneden üç seneye kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar tazminat ile cezalandırılır. Alınan bu tazminat mutazarrır olan şahsa verilir. Zevceynden biri diğerine bu hastalığı bulaştırırsa cezanın azamı tatbik olunur.

Madde 10- Frengiliyi tedaviye teşebbüs eden mutabbipler bir seneden üç seneye kadar hapis veya 50 liradan 100 liraya kadar ceza-yı nakdiye mahkûm olurlar.

Madde 11- İş bu kanun neşri tarihinden itibaren meriyü’l icradır.

Madde 12- İş bu kanun tatbikine Adliye ve Sıhhiye Vekilleri memurdur. (23 Teşrin-i Evvel 336).

⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.35.

aynen kabulü gerekmekteydi. Canik Mebusu Hamdi Namık Bey, halkın büyük kısmının kendini tedavi ettirmek için yeterli maddi imkâna sahip olmadığı, Kastamonu ve Bolu havalisinde halkın ücretsiz tedavi ettirildiği, doktorların hastalığı ücretsiz tedavi etmesi için zorunlu tutmak gerektiğini savunuyordu. Halk yalnız ilaç parası vererek ücretsiz tedavi edilmeliydi. Bursa Mebusu Operatör Emin Beye göre, ülkede ücretsiz tedavi için Sıhhiye Vekâletinde para bulunmaktaydı. Özel doktorların maaşı olmadığı için frengilileri tedaviye mecbur edilemezlerdi.⁶³

Canik Mebusu Nafiz Bey, frengi tedavisinde aşının 30-40 lira tuttuğu, bunu da hiçbir doktorun cebinden ödemeyeceğini söylemekteydi. Ancak devlet memuru doktorların ücretsiz şekilde hastaları tedavi etmeleri gerekirdi. Hastalar en yakın kazaya, kaza merkezlerine gidebilirlerdi. Kastamonu Mebusu Doktor Suat Beye göre, frenginin milli muhite verdiği zararı söylemeye gerek kalmamıştı. Bu mücadele kanunu değildi. Belediye ve hükümet teşkilatlarındaki mevcut nizamnameye frengi için kanun eklenmesinden ibaretti. Frengi yalnız bir kanunla çözülecek iş değildi. Bu mücadeleyi hükümet teklif etmeliydi. Suat Bey de bu mücadelede altı yıl çalışmıştı. Mesela Yozgat'ta bir hükümet, bir belediye doktoru vazife yapmaktaydı. Oradan bir kişi müracaat ettiğinde kendisi kolaylaştırmaya mecbur ediliyordu. Frenginin “ayıplı hastalık” olması sebebiyle hastalar memleketlerinde resmi değil özel doktora gidiyordu. Özel doktorun resmi doktora bilgi vermesi gerekiyordu. Resmi doktor tedavi etmezse yine özel doktora gitmesi için kanun bu şekilde yazılmıştı. Memlekette nahiyeler doktorsuzdu. Ahalinin %80'nini köylüler oluşturduğu halde doktor yoktu.⁶⁴

Amasya Mebusu Ömer Lütü Bey, frengililer için belirli merkezlerde hastaneler açılmasını hastaların oraya gönderilmesi ve orada tedavi edilirken çalıştırılarak devlete yük edilmemelerini savundu. Cihan Harbinde Merzifon Şifa Yurduna 900 frengili toplanmıştı. Bunlara büyük miktarda ziraat yaptırılmıştı. Böylece hükümete yük olmadan tedavileri yapılmıştı.

Konya mebusu Vehbi Efendi, köylere bir tarafa kazaların birçoğunda doktor olmadığını söyleyerek, Ankara sınırından Konya sınırına kadar hükümet olmadığını, kız, erkek veya herhangi bir fakirin at sırtında kırk saatlik bir yola kiminle gideceğini, hele ki bir kızın nasıl gideceğini sormuştu. Nerede yatıp, nerede muayene olacaktı. Beşinci maddedeki hususlar mümkün olamayacaktı.

Erzurum Mebusu Salih Efendi, nikâh akdi sırasında bu muayenenin olması gerektiği yalnız kadınların muayene şeklinin düzgün bir usule bağlanması gerektiğini belirtiyordu. Kadın doktor yoksa gerekirse kadının anne babası muayene edilmeliydi. Anne babasında yoksa kız da salim demekti. Genç bir kızı doktorun eline verip muayene ettirmek doğru bir şey değildi. İkincisi, gezici bir doktora ihtiyaç vardı. Köylere, kasabaları gezip muayene için sekiz on, hatta otuz saat gezmeliydi.⁶⁵

⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.36.

⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.37.

⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.37-38.

Erzurum Mebusu Nusret Efendiye göre, bu illetin önünü almak için maddi ve manevi olmak üzere iki çare vardı. Köylülerin kafasını ve ölüm anlayışını değiştirmek gerekti. Camilerdeki hatiplere bulaşıcılığın olduğunu öğretip anlatmak gerekirdi. Bu ilme ve dine uygundu. İkinci olarak Sivastopol’dan ilk frengi Kastamonu’ya gelmişti. Mihrak noktalarına istasyonlar ve hastaneler açılmalıydı. Doktorlar, bu mihrak noktalarında oturmaya mecbur edilmeliydiler. Köylülerin ruh hallerini öğrenilmeliydi. Dispanserler tesis edilmeliydi. Cuma günlerinden pazara toplanacak bütün ahali muayene edilmeliydi. Tırnaklara, saçlara bakılmalı kayıtları kontrol altına alınmalıydı. Din ile doktorluk birleşirse frengi yok olacaktı.⁶⁶

Ergani Mebusu Emin Bey, evlilik öncesi fertlerin muayeneye tabi tutulmasının uygun olacağı, fakat gördüğü bir vakada muayene için birkaç defa ücret alındığı, bunun halkı yoracağı, bu hususa Sıhhiye Vekâletince dikkat edilmesini söyleyerek uyarıda bulunmuştu. Sıhhiye Vekili Adnan Bey, bir defa dahi muayene ücreti alınmayacağını, alanın kim olduğunun söylenmesini istedi.⁶⁷ Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, muayene şartı doktora bağlıdır. Köyde evlenecek bir kadın ya da erkek muayeneye mecbur değildir. Kasaba ve şehirlerde, doktor bulunan yerlerde evlilik vaki olursa muayene zaruridir. Erkeğin izinname alması için köyden şehre gelmesi gerekir o zaman rapor da alınır dedi. Üstelik yirmi saatlik bir yola gelecek erkeğin gelirken evleneceği kişiyi de getirmesi gerekirdi. Bu ise uygun değildi. Doktor yoksa muayene icap etmezdi. Genç bir kadını henüz eşi görmemişken doktor tarafından mahrem biçimde görülmesi uygun değildi. Süleyman Sırrı Bey, bu muayenenin sırf erkekler için olmasını savunuyordu. Varsa kadın doktor ya da frengiden anlayan pansumancı kızlar muayene edebilirdi. Aksi kabil değildi.

Siirt Mebusu Mustafa Sabri Efendi, kadı olduğu zamanlarda milletin izinname için doktora sevk edildiğinde milletin bundan çok çekindiğini fakat bunun üreme ve gelecek nesillerin devamı için lazım ve gerekli olduğunu savundu. Bu illet erkeklerde, kadınlarda ve dul kadınlarda olurdu. Kızlarda olursa da bu kabil değildi. Ahkâmı şeriye buna müsaitti. Zaruret yerleri şeriat kaidelerinden müstesnaydı. Evlenmemiş kızları istisna etmek gerekirdi. Kızlar istisna edilirse millet bunu kabul ederdi. Aksi halde tatbiki kabil olmazdı. Malatya Mebusu Feyzi Efendi, kız ve erkek geleceği birlikte kurdukları için her ikisinin de muayene edilmesini savundu. Köylü kızını evlendirmek için şehre kırk kere gelip gidebiliyorsa bir ailenin evladını berbat edecek durum karşısında kadın ve kız da muayeneye gelmeliydi.⁶⁸

Doktor Fuad Bey, bir frenginin tedavisi bir de kadınların muayenesi olmak üzere iki mesele ile karşı karşıya olduklarını söylüyordu. Frengi, memlekete Yunanın yaptığından daha fazla zarar vermişti fakat ahali Yunanın düşman olduğunu bilir bunu bilmezdi. Belsoğukluğu, ağrı sızı verip doktora götürmekle birlikte frengi böyle değildi. Tahribatını sinsi

⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.39.

⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.39.

⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.39-40.

yapmaktaydı. Köylerde tarama yapılmalıydı. Şimdiye kadar frengi için yapılan teşkilat yalnız Kastamonu ve Bolu'daydı. Bu teşkilata göre seyyar tabipler köyleri gezer, halkı muayeneye tabi tutar, frengilileri başka bir hastaneye gönderirdi. Frengililer bu şekilde hükümet doktorlarınca bilinebilir, tedavisine bakılabilirdi. Köylerde büyük bir taassup olmadığı Kastamonu ve Bolu'da görülmüştü. Köylüler muayeneye geliyorlardı. Taassup gösterenler kasaba ve şehirlerdi. Bu kanunun kabulü ahaliyi mecburen muayeneye sevk edecekti. Bir aile güvendiği bir doktordan rapor alır, hükümete verir, hatta ruhsatname almış olurdu. Canik Mebusu Nafiz Bey, bu hükmün öncelikle Hukuku Aile Kararnamesi'ne konulduğunu ancak muayene mecburiyetinin sahada zorluk çıkardığını söylüyordu. Bunun iki sebebi vardı. Biri taassup, diğeri doktorların vazifelerini hakkıyla yerine getirmemesiydi. Madde aynen kabul edilmeliydi yalnız Sıhhiye Vekili doktorlara tamim yapmalı ve muayeneler ücretsiz olmalıydı. Yine de kızlarını doktora muayene ettirmek istemeyecek, bunu engellemek için pek çok yola gidecek babalar vardı.⁶⁹

Yozgat Mebusu Hulusi Efendi, bir kimse frengili ise şeran tedaviye mecburdur çünkü bir diğerinin helâkine sebebiyet verdiği için tedavi ettirmek farz-ı ayndır, diyordu. Fakat frengi olmayan bir kız neden kendini buna tâbi ettirsindi? Hasta olmayanların ırzı, namusu neden ortaya dökülüyordu. Zaruret olmadan bunun yapılabilmesi için Şeriye Vekâleti fetva vermeliydi. Şeriatın kabul etmediği bir şeyi Meclis kabul ederse vebal altında kalırdı. Frengisini saklayanlara ağır ceza vermek lazımdı. Bu kanun hem ilme hem de dine uygun olabilmesi açısından yalnızca frengi olanlara mahsus kalmalıydı. Muayene usulü Kastamonu ve Bolu'da kalmalıydı.⁷⁰

Operatör Emin Bey, muayene için bekâr kızların boynundaki bezler, boğazına ve dirseklere bakılabileceğini, tartışmaya mahal olmadığını ileri sürdü. Kadın doktor yetiştirmek için para gerekirdi. Kızlar okullarda yetiştirilebilirdi.⁷¹ Zorunluluk meselesinin büyütülmemesi gerekirdi. Daha önce çiçek, tifo ve kolera salgınlarında görüldüğü üzere kendini aşılattırmayanlara vesika verilmeyeceği söylenince herkes aşuya geliyordu. Mustafa Hilmi Efendi, muayeneyi destekleyerek Balkan Harbi ve Seferberlikte eşlerini kaybettikten sonra izinname almadan yeniden evlenenlerin, nüfusta arızalara sebep olduğunu anlatmıştı.⁷² Kanunun beşinci maddesi özellikle bekâr kızlar ve kadınlar üzerinde Meclis'te uzun münakaşalara sebep oldu.⁷³

Tartışmalar neticesinde çıkan Kanunun tam metni şöyledir:

⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.41.

⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.41-43.

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.45.

⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336. İ:122, s.46.

⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 28.12.1336. İ:124, s.59-67.; TBMM Zabıt Ceridesi, C2, 1.1.1337. İ:127, s.112-118. Kanunun diğer maddelerinin tadili ile ilgili olarak TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 5.2.1337. İ:145, s.84-88. Kanun 10 maddesi için de tadel önerilmiş, aynı hususların Belsoğukluğu için de geçerli olduğu yazılmıştı.

Madde 1- Her frengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeye şekil ve müddeti tedavisi hakkında tabibi müdavisinden alacağı vesikayı nezdinde bulundurmaya mecburdur.

Madde 2- Her tabip tedavi ettiği frengi vekayiini ihsâiyât-ı tanzimine medâr olmak üzere hüviyeti tasrih etmeksizin yirmi dört saat zarfında hükümet tabibine, bulunmayan yerlerde belediye tabibine ihbar etmeye mecburdur.

Madde 3- Tayin edilen günlerde tedaviye gelmekten imtina eden frengilileri tabibi müdavileri hükümet tabibine, bulunmadığı yerde belediye tabibine ihbar etmeye mecburdurlar.

Madde 4- Tabibi müdavileri hastalığın ahire men-i sirayetini temin için marazın eşkâl-i mühimme-i sirayetini hâvî hastalarına zîr-i imzalı vesâyâ-yı sıhhiye varakası vermeye ve hastalarda iş bu vesâyâ ahkâmına riayet etmeye mecburdurlar.

Madde 5- Sıhî teehhül muayenesi muamelât-ı vilayet veya umumî meclislerince tanzim edilen talimatnameler veçhile tatbik ve cereyan ettirilir.

Madde 6- Ale’l umum frengili müessesât-ı sıhhiye-i resmîyede ve etbâ-yı resmîye tarafından meccanen(ücretsiz) tedavi edilir.

Madde 7- İş bu kanun ahkâmına ve ona mütenevvi şuralarca yapılacak talimatnamelere riayet etmeyenler 10 liradan 50 liraya kadar cezâ-yı nakdiye mahkûm edilirler.

Madde 8- Frengi hastalığıyla malûl olan eşhâs hastalığın ahire sirayetine bilerek sebebiyet verdiği takdirde 6 aydan 2 seneye kadar haps olunur. Veya 100 liradan 500 liraya kadar cezâ-yı nakdî alınarak mutazarrır olan şahsa verilir. Zevcinden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın hadd-i azâmı tatbik olunur. Bu takdirde takibât-ı kanuniye icra edilebilmek için malûl zevc ve zevcenin şikâyet-i şahsiyesi şarttır.

Madde 9- Frengiyi tedaviye cüret eden mutabbîbler iki aydan iki seneye kadar hapis veya 50 liradan 100 liraya kadar cezâ-yı nakdiye mahkûm edilir.

Madde 10- İş bu kanun ahkâmına tatbiki esnasında eshâb-ı müracaata ikâ-ı müşkilât eden etbâ üç aydan iki seneye kadar hapis ve muvakkaten rütbe-i memuriyetten tard edilir.

Madde 11- İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer’il icrâdır.

Madde12- İş bu kanun icrasına Sıhhiye ve Adliye Vekilleri memurdurlar. Fî 26 Cemâziye’l evvel 1339 fi 5 Şubat 1337.⁷⁴

Cumhuriyetin hemen öncesinde İcra Vekilleri Heyeti, Frengi Komisyonunun kararı ile frengililerin ihtiyacı olan ilaç tertibinin pazarlık yoluyla “tekelden” temin edilmesini ve tedavinin sağlanmasını kabul ediyordu.

19 Ağustos 34(1922) tarih ve 13992/2025 numaralı yazıda memleketin her tarafındaki resmi müesseselerde frenginin kesin bir şekilde tedavisi için İstanbul’da toplanan frengi komisyonunun kararlarına göre bazı

⁷⁴Ceride-i Resmîyye., 7 Mart 1337, s.6-7, Pazartesi, 26 Cemâziye’l âhir 1339, 7 Mart 1337.

hallerde “Petermotin” kullanılması, frengi talimatnamesine eklenen ve hali hazırda kullanılan “Petermut” mürekkibâtından Almanya’da Hamburg’da üretilmekte olan “Simugratur” tertibinin en tesirli olması bakımından on bin şişe ve 7500 liradan pazarlıkla satın alınması kabul ediliyordu.⁷⁵

Millî Mücadele devam ederken hastalıkla ilgili bilgilendirme ve tedbirler devam etmişti. İrade-i Milliyye gazetesinde zührevi hastalıklara karşı halkı bilinçlendirmek üzere çok sayıda haber yayımlanmıştı. Öyle ki bazı şehirlerin %10’u frengiden mustarıptı.⁷⁶ Gazete sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü, sınırlı kaynak ve personelle çalışan hastanelere maddi ve manevi bakımdan destek olunması, toplumun ve yöneticilerin bunun için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamaları gerektiğine dikkat çekmekteydi.⁷⁷

Gazi Mustafa Kemâl Paşa, 1 Mart 1922 tarihli Meclis toplantısında, sağlık meselesini imkânlar ölçüsünde milletin elem ve acılarına çare olmak vazifemizdir diye açıklamaktaydı. Ülkedeki tabip ihtiyacı karşılanıyordu. Hekimsiz kazalara hekim gönderiliyordu. Bu sene bulaşıcı hastalıkların istilasına meydan verilmemişti. Baş gösteren yerlere derhal müdahale edilmişti. Sivas’ta üç milyon kişilik çiçek aşısı üretilmişti. Malaryalı yerlerde kâfi miktarda kinin temin edilmişti. Frengi afetinin yok edilmesi için de mümkün olan meblağ sarf edilmişti. Hastalıklarla mücadelenin daha geniş ve sonuç alıcı bir şekilde yapılabilmesi için mümkün olan meblağ sarf edilmişti. Mustafa Kemal Paşa, sağlık ve sosyal yardım hususunda takip edilen gayeyi şu şekilde açıklamıştı: *“Milletimizin sıhhatinin muhafaza ve takviyesi, vefiyâtın tenkisi, nüfusun tezyidi, emrâz-ı içtimaiye ve sariyenin gayri müessir bir hale ifrağı, bu suretle efrâd-ı milletin dinç ve saye kabiliyettar bir hâlde sahihü’l beden olarak yetiştirilmesi... Bu yurtları düşman elinde kalan millettaşlarımıza muavenet ve ilmi bir tarzda iskâna ehemmiyeti mahsusa verilmektedir. Bu bapta lâzım gelen tetkikat yapılmakta ve bu gayeleri temin edecek programlar tertip olunmaktaydı.”*⁷⁸

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, Dr. Adnan Adıvar’ın (1920-23) görevde olduğu yıllarda, savaş yaralarının sarılmasına ve mevzuat geliştirilmeye hizmet etmişti. Dr. Refik Saydam’ın (1923-1937) Vekâlet görevini yürüttüğü yıllarda; sağlık hizmetlerinin plânlanması, yönetimin tek elde toplanması, koruyucu hekimliğin merkeze, tedavi edici hekimliğin yerel yönetimlere bırakılması, sağlıkta insan gücünün artırılması için tıp fakültelerinin cazip hale getirilmesi ve tıp fakültesi mezunlarına mecburi

⁷⁵Keyfiyet-i İcra Vekilleri Heyetinin 23 Ağustos Sene 341 tarihli içtimaiinde tezekkür edilerek mezkurü’l mikdar “Petermotin” Münakaa ve İhâlat Kanunun madde-i mahsusası mucibince mevzuu bahs müessesseden pazarlık suretiyle tasvib ve kabul olunmuştur. 23 Ağustos Sene 341.

⁷⁶Mehmet Temel, “İrade-i Milliyye Gazetesindeki Sağlıkla İlgili Haber, İlan ve Yazılar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.14, Aralık 2017, s.8.

⁷⁷Temel, a.g.e., s.10.

⁷⁸*TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1., İ.1, C.18,1.3.1338., s.3-4.; İsmail Ağırbaş, Yasemin Akbulut, Ömer Rıfkı Önder, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.48., Güz 2011, s.739.

hizmet zorunluluğu getirilmesi; sıtma, verem, trahom, frengi, cüzzam gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele programının başlatılması amaçlanmıştır⁷⁹.

24 Mayıs 1928 tarih ve 1267 numaralı Kanun ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi kurulmuştur.⁸⁰

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE FRENGİYLE MÜCADELE

Cumhuriyetle birlikte hastalığın tedavisi için bütçeler ayrılmış, tedavi için gerekli ilaçlar yurtdışından ithal edilmiştir. İlaçların ithal edilmesine yönelik karar Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti’nin talebi Maliye Bakanlığının gerekli muamelesinin ardından Cumhurbaşkanı ve İcra Vekilleri Heyetinin onayı ile gerçekleşiyordu.

2.1. Tedavi Geleneğinin Devamı, İlaç İthalatı ve Frengi Mücadele Teşkilatları

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinin 1926 bütçesinden sıtma mücadelesine 75 bin, frengi mücadelesine 28 bin ve trahom mücadelesine 12 bin lira tahsis olunmuştur.⁸¹

Frengi mücadelesinde kullanılmak üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nde her bir kilosu 975 liraya satılmakta olan 20 kg “Neosalvarsan”ın Münakaşa ve Müzayede Kanunun 18.maddesinin B fıkrasına uygun olarak⁸² Cemiyetten pazarlıkla satın alınması 19/2/1930’da kabul edilmiştir.⁸³

Çanakkale vilayetindeki sıtmalı ve frengili hastaların tedavisi için gerekli olan “kinin” ve frengi ilacının Çanakkale Özel İdare Bütçesi tahsisatından verilmek üzere kambiyo kararına istinaden (çek senet işlemleri) 1500 lira mukabilinde hariçten satın alınmasına 15/10/1930’da izin verilmiştir.⁸⁴

⁷⁹<https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html>, 11.4.2020. Sağlık Bakanlığının 1925 yılı programında; devletin sağlık örgütünü genişletmeyi, doktor sayısını artırmayı, numune hastaneleri açmayı, ebe yetiştirmeyi, sağlık memuru yetiştirmeyi, doğum ve çocuk bakım evi açmayı, verem sanatoryumunu açmayı, sıtma mücadelesi yapmayı, frengi ve öteki sosyal hastalıklarla mücadele, trahom ile mücadele, sağlık sosyal örgütlenmeyi köylere kadar götürmek, sağlık, sosyal yasalarını yapmak, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesini kurmak, Hıfzıssıhha Mektebinin açılması yer almaktaydı. <http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/seminer.ciy.pdf>, 11.4.2020. Reyhan Engin, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sağlık Politikaları Uygulamaları*, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Tekirdağ, 2019, s.35-36.

⁸⁰<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c015/tbmm06015020ss0042.pdf>, 11.4.2020.

⁸¹ Fi 21 Temmuz Sene 926, *BCA.030.18.01.01.020.45.003*.

⁸²Devâir ve müessesâtın envâi masarifine göre ne miktara kadar pazarlık suretiyle mübayaatta bulunabilecekleri vekâleti aidesiyle Maliye Vekâletince müştereken tayin olunacaktı. B) Yalnız bir kişinin kendi tasarrufunda bulunan eşya ve emlak, yalnız şahsi vahidin yed-i tasarrufunda bulunan eşya ve emlak. *Resmî Gazete*, 28.4.1925, S.97., No:661, <https://ihalemektebi.wordpress.com/mevzuat/cumhuriyet-donemi-ihale>, 12.4.2020., “661 Sayılı Müzayede, Münakaşa ve İthalat Kanunu”.

⁸³26/5/1929, *BCA. 030.18.01.02.4.32*. Frengi tedavisi için tedarikine lüzum görülen ve memlekette üretilmesi mümkün olmadığı için dışarıdan getirilmesi zaruri olan bedeli 95.000 liradan ibaret olan 100 kg Neosalvarsan’ın ihtiyaç oranında tedicen satın alınması Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletinin teklifi Maliye Bakanlığının mütalaanâmesi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 19/2/1930 tarihli toplantısında kabul olunmuştur *BCA.030.18.01.02.8.9.002*.

⁸⁴*BCA.030.18.01.02.14.68.10*

Frengi tedavisinde kullanılmak üzere tedariki zaruri olan “Bizmejonel”ün bir elde bulunmasına mebni Müzayede Münakaşa ve İthalat Kanunun 18.maddesinin “Z” fıkrasına uygun pazarlıkla⁸⁵ ve bedeli olan 6375 Türk lirasının da kambiyo kararından istisnaen alınması İcra Vekilleri Heyeti’nce 5/4/931’de kararlaştırılmıştı.⁸⁶

Sıtma ve Frengi ilaçları hakkındaki 2767 sayılı Kanuna göre sıtma tedavisi ile sıtmadan korunmada kullanılan “Primathamine”, “Primaquine”, “Chloroquine” terki bindeki ilaçları, frengi tedavisinde kullanılmakta olan “Neosalvarsan” ile aynı benzer terkipleri, “Arsenobonzol” mürekkeplerini ve bunların her türlü ihtiyari şekillerini, “Bizmut” ve “iyodür milhlerini” ve bunların mürekkepleriyle hazırlanmış olan ilaçları, özel vasıflı “penisilinleri” ve ileride tedavide tesiri üstünlük gösterebilecek diğer sıtma ve frengi ilaçlarını her çeşit röntgen filmlerini ithal etmek Türkiye Kızılay Cemiyeti’nin tekelindeydi.

Tekel altına alınan ilaçların listesi, satış fiyatları Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından tanzim ve İcra Vekilleri Heyetince tasvip olunurdu. Bu listede değişiklik yapılmasına lüzum görüldüğü takdirde değişikliğin tatbik zamanı yine İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararlaştırılırdı.⁸⁷

Devletin bu kararı almasındaki temel sebep sıtma ve frengi hastalarının hızla iyileşmesini sağlamak için gerekli ilaçların gecikmeden ve maddi istismar konusu olmadan ulaştırılmasını sağlamaktı. Yanı sıra Cemiyete düzenli bir gelir kaynağı sağlamaktı. Sıtma ve frengi ilaçları için her türlü hammaddenin yurt dışından getirilmesi, yurt içinde yapılması ve yaptırılmasıyla satışlarına ilişkin kararlar ve satışlarından elde edilecek gelir, Kızılay’a verilmiş ve ilaçlar “monopol ilaçlar” olarak tanımlanmıştı. Kızılay’a sağlanan imkânlar, yalnız üretim ve satış hakkıyla sınırlandırılmamıştı. Bu ilaçların veya hammaddelerinin tüzel kişiler veya başka kurumlar tarafından Kızılay’ın onayı olmaksızın getirilmesi de yasaklanıyordu. Onaysız ve kaçak getirtilenlere gümrükte el konulacak ve Kızılay’a verilecekti. Ayrıca cezai yaptırımı olacaktı. Kızılay’ın bu ilaçlardan geliri azımsanmayacak bir meblağdaydı. 20 Haziran 1938’de çıkarılan 3470 sayılı Kanunla 9 Temmuz tarihinden başlamak üzere bu ilaçların kazanç vergisinin dışında tutulması kararlaştırılmıştı.⁸⁸

⁸⁵Kanunun Z Bendi; “İşlemleri gizli tutulması gerekli izinli eşyadan bulunması genel emniyet açısından eksiltme ve artırmaya konması uygun bulunmaması, sınıf ve kullanım özelliğine dayanarak veya hazine menfaati dolayısı ile meydana çıkışlarında seçme ve satın almaları gerekli olması, akla gelmeyen sebeplerden dolayı acele olup eksiltme ve artırma yapılmasına müsait olmaması sebepleriyle pazarlık suretiyle yapılması vekil heyeti kararına ihtiyaç duyulan işlemler.”, “661 Sayılı Müzayede, Münakaşa ve İthalat Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28.4.1925, S.97., No:661, <https://ihalemektebi.wordpress.com/mevzuat/cumhuriyet-donemi-ihale>, 12.4.2020.

⁸⁶BCA.030.18.01.02.19.24.3

⁸⁷07.06.1935 tarih ve 2767 sayılı “Sıtma ve Frengi İlaçları Hakkında Kanun”, <https://www.saglik.gov.tr/TR,10383/tarihi07061935--sayisi2767-sitma-ve-frengi-ilacлари-hakkında-kanun.html>; Kanun 2007 tarih ve 5637 sayılı kanun gereğince yürürlükten kaldırıldı.

⁸⁸Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a II*, Ankara, Türk Hava Kurumu Basımevi, 2001, s.158-159.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 12/10/1948 tarihli yazısı ve 22/11/1948 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye Kızılay Derneğinin tekeli altına verilmiş olan ilaçlara ait listeye “Neokarsivan Amp” da frengi ilacı olarak katıldı.⁸⁹

Mezkûr Kanunun 7075 sayılı Kanunla değişik 1.maddesine göre ilgili Almanya’da Bayer Fabrikası’nın “Resochin” adıyla patentine sahip olan “Chloroquine Diphosphate”, “Poudre” eklenmiş ve ithal edilmesi Bakanlar Kurulunca 28/6/1963’de kararlaştırılmıştı.⁹⁰

Frengi tedavisinde, 1937-1942 yılları arasında “arsenobenzol”, “bizmut”, “civa”, “potasyum iyodür” kullanımı artmıştı. Eski yöntem hastalığı tedavi ederken uzun sürmekte ve hastayı yormaktaydı. 1957’de Frengi Tedavi Yönetmeliği ile tedavi kısa sürede daha etkili hale gelmiş ve 1964’te son şeklini almıştı.⁹¹

1924’te Gezici Frengi Savaş Ekipleri, 1925 yılının sonundan itibaren Frengi Mücadele teşkilatları kuruldu. Öncelikle Bursa Orhaneli, Sivas Merkez ve Hafik’te kurulan teşkilatlar, 1927’den itibaren Sivas’ın diğer kazalarında çalışmaya başladı. 1929’da Ordu, Fatsa, Düzce ve Çarşamba’da mücadele teşkilatları kuruldu. Mücadele Teşkilatlarında çalışacak doktorlar öncelikle İstanbul Gureba Hastanesinde eğitim aldılar. Frenginin teşhis ve tedavisini öğrenen doktorlar, ardından görev yerlerine gönderiliyorlardı.⁹²

1930’da Umumi Hıfzıssıhha Kanunu hükümlerince tarama ve tedaviler yapıldı. 1933’te mücadele Ordu, Ünye, Fatsa, Şarkışla, Yıldızeli, Düzce, Çarşamba, Balıkesir ve Zonguldak’a yayıldı. 1948’de Tokat, Giresun, Samsun, Karadeniz Ereğlisi, Uşak, Çorum olmak üzere 6 Frengi Savaş Kurulu faaliyeteydi. 1948’de pek çok ilin yataklı ve yataksız zührevi hastalıklar hastaneleri ve dispanserleri kuruldu. 1961’de frengi hastalarını bulup tedavi etmekle görevli on müşavirlik, on sekiz deri ve tenasül hastalıkları dispanseri, 176 geçici tedavi istasyonu ve 29 tedavi şubesi mevcuttu.

1927’de İstanbul, Ankara ve İzmir’de yapılan taramalarda frengi vakaları %3,7’ydi. 1948’de frengililerin adedi %0,58 azaldı. 1926-1947 arasında Frengi Savaş Kurullarında 2.247.561 kişi muayene edilmiş ve 862.312 frengili bulunmuştu. 1961’de frengi vakalarının arttığı tespit edilmiş, ahlak zabıtası tarafından fuhuş yapanların her on günde bir zührevi muayeneden geçirilmesi istenmişti.⁹³

⁸⁹BCA.030.18.01.02.117.79.11.

⁹⁰BCA.030.18.01.171.34.20.

⁹¹Hot, a.g.m., s.42.

⁹²Süleyman Tekir, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, 65, 2019, s.410-411.

⁹³Hot, a.g.m., s.39-43.

2.2. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Frengi İle İlgili Diğer Kanunlar

24.4.1930 yılında Umumi Hıfzıssıhha Kanunu kabul edildi. Kanunun amacı ve temel görevleri 1-5. maddelerinde anlatılmaktaydı. Buna göre Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, memleketin sıhhi şartlarını ıslah etmek, milletin sağlığına zarar veren bütün hastalıklar ve sebepleri ile mücadele etmek, halka tıbbi ve sosyal yardım da bulunmaktan mesuldü. Yanı sıra özel idarelere ve belediyelere bırakılan konuları ise takip etmekle yükümlüydü.

Doğumu kolaylaştırma ve çocuk ölümlerini azaltma için tedbirler alma; annelerin doğum öncesi ve sonrasında sağlık durumlarının takibi; memlekette bulaşıcı ve salgın hastalıkların çıkmasına engel olma; doktorluk ve yardımcı mesleklerin icrasına nezaret etme; her türlü serum ve aşılı kontrol etme; çocuk ve gençlik sağlığının muhafazası ve gelişimine destek olma; okul sağlığı; iş yeri sağlığı; her türlü suların kontrolü; göçmenlerin, hapishanelerin sıhhat işleri ve murakabesi Vekâlete bırakılıyordu.⁹⁴

Kanunun 57.maddesinde bulaşıcı hastalığı olanların ihbarı mecburiydi. 102.maddeye kadar olan bölüm bu hastalıklarla mücadele ve tedavileri gibi konuları içeriyordu.⁹⁵ Kanunun 103.maddesinden itibaren zührevi hastalıklar konu ediliyordu. Frengi, belsoğukluğu gibi hastalığı olanlar, kendilerini uzman bir tabibe tedavi ettirmeye mecburdular. Konuyla ilgili her tabip protokol defterine bakarak tedavi ettiği frengili hastayı Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, bölge Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğü'ne yazı ile bildirmeliydi. Frengi, belsoğukluğu ve yumuşak şankr hastaları hükümet sağlık müesseseleri ve belediye tabiplerince ücretsiz tedavi edilirdi. Kendisinden şüphe edilen kimse, muayeneye sevk edilebilirdi. Kişi isterse özel bir doktora gidip, imzalı ve adresli bir rapor getirebilirdi. Etrafına hastalık bulaştırdığı düşünülen kişiler, zorla tedaviye götürülerek tecrit ve tedavi altına alınabilirdi. Zührevi hastalığı olan kişi tedavi edilmeden kaçtıysa bulunarak tedaviye zorlanabilirdi. Doktorlar tedavi ettikleri hastalarına bir tedavi varakası verirdi. Hastalığı bir diğerine bulaştıran cezaya tabi olunurdu. Hasta çocuk ise bu varaka anne babasına ya da bir yakınına verilirdi.⁹⁶

Frengili bir çocuğu sağlam bir sütanneye emzirtmek yasaktı. Ahalisinin bir kısmının frengi olduğu anlaşılan veya şüphe edilen mıntikalarda Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından mücadele heyetleri kurulur ve hastaneler açılırdı. Frengi mücadele heyetleri, mıntikaları dâhilinde frengi olan hastaları tedaviye çağırmaya yetkiliydi. Askeri kıtalardaki mücadele askeri makamlarca sağlanırdı. Bulaşıcı dönemdeki zührevi hastalıklar tedavi edilmeden terhis edilemezdi. Askerlik

⁹⁴“Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, Kanun Numarası:1593, Kabul Tarihi: 24.4.1930; *Resmi Gazete*: 6.5.1930., S.1489., *Düstur: Tertip*:3, C.11, s.143.

⁹⁵*Resmi Gazete*, 06.05.1930., s.8898-8900.

⁹⁶*Resmi Gazete*, 06.05.1930., s.8900-8901.

esnasında frengili olduğu tespit edilenlerin künye defterleri ve tedavileri, Müdafaa-i Milliye Vekâletince Sıhhat Vekâletine gönderilirdi.⁹⁷

122. maddeden itibaren evlenmeden önce erkek ve kadınların muayene edilmesi, frengi, belsoğukluğu gibi hastalıkları olanların evlenmelerinin yasak olduğu ifade ediliyordu. Tedavileri bittiğinde ise ilgili raporun ibraz edilmesi gerekmektedir.⁹⁸ Kanunun ilgili maddeleri Frengi Kanunu ile örtüşmektedir ancak kanun Zührevi Hastalıkların tamamını kapsamaktadır.

1931 tarihli “Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname” ile evlilik öncesi muayene tarif edilmekte, Umumi Hıfzıssıhha Kanunun 123-124.maddelerinde zikrolunan hastalıklardan birini taşıdığı şüphesi ile erkek ve kadınlarda yapılacak muayeneler ayrıntılandırılmaktaydı. Erkekler, ağız, batın, kasık, dirsek, koltukaltı, dizlerine bakılarak muayene edilirken kadınlarda ağız ve hiç evlenmemiş kızlarda dirsek muayenesi yeterliydi. Frengi şüphesi olanlarda Frengi Tedavi ve Talimatnamesince kana bakılacaktı. Laboratuvar muayenesi olmayan yerlerde tabip raporunda durumu belirtilecekti. Umumi Hıfzıssıhha Kanunun 123-124.maddelerinde belirtilen hastalıklardan biri olduğunda sıhhat raporu verilemezdi.⁹⁹

1933 tarihli “Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi” gereğince fuhuş yapan kadınlar ve bunların durum ve muayeneleri, tedavileri, hastalıklarının yayılımının engellenmesi ve illerde bunlarla ilgili komisyonların yapacağı görevler açıklanmaktaydı. Kanun zührevi hastalıkları içermekle birlikte 34.maddede frengili kadınların tedavileri için hastane ve dispanserlere sevkı isteniyordu.¹⁰⁰ 1934’te ise “Frengi Mücadele Teşkilatının Vazifelerini Gösteren Talimatname” yayımlanmıştı.¹⁰¹

CHP Genel Sekreterliğince dönemin salgın hastalıklarından frengi ve trahom ile mücadele için hazırlanan tamim, Halkevleri ve Halkodalarına gönderilmişti.¹⁰² CHP Genel Sekreterliği’nce Halkevleri Halkodaları Başkanlığına gönderilen 1/6/1946 tarihli ve aynı içerikli yazıda, bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye Halkevleri ve Halkodalarının da katıldığı belirtilerek, bu mücadelenin daha da elzem hale geldiği ifade ediliyordu. Bulaşık olduğu yerler halkını ağır afetlere uğratan bu dertlerden kurtarmak topyekûn ve ısrarlı bir savaşın neticesine bağlıydı. Bunun için her iki hastalığın zararları, korunma çareleri, temizlik ve temizlenme konuları ve usulleri üzerinde yapılacak konuşmalarla broşürler neşri faydalı görünmekteydi. Halka pratik ve faydalı bilgiler vermek için yayınlanacak broşürler CHP Genel Sekreterliğince desteklenecekti.

⁹⁷Resmi Gazete, 06.05.1930., s.8900-8901.

⁹⁸Resmi Gazete, 06.05.1930., s. 8901.

⁹⁹Resmi Gazete, 21.9.1931, No:1904; *Düstur Tertibi*, 3, C.11., S.477.

¹⁰⁰Resmi Gazete, 23 Teşrin-i Sani 1933, s.3240.

¹⁰¹Hot, a.g.m., s.42.

¹⁰²BCA.490.01.5.26.22.

Sağlık Davası, milletçe kalkınma ve yükselme davasıydı. Milli kültür yuvaları olan Halk evleri ve Halk Odaları da millet hayatında her faydalı meselede olduğu gibi sağlık davasının da kültürünü yapacaklardı. Gelecek nesillerin gürbüz ve temiz ahlaklı oluşları, bu uğurdaki çalışmaların derinliği ve verimliliği ile ölçülecekti.¹⁰³

Sonuç

Frengi, Amerika, Avrupa, Afrika, Asya ve Anadolu’da çeşitli dönemlerde var olmuş, insan sağlığını ve geleceğini tehdit etmiş bir hastalıktır. Bugün penisilin tedavisi ile çözümü kolaylaşan hastalığın 19.yüzyıl başından 20.yüzyıla varlığı ve neticeleri sıkıntılar yaratmıştı. Geleneksel metinlerde hastalığın tedavisi için civa ve potasyum iyot kullanımı ile bağışıklığın güçlendirilmesi öneriliyordu. Tedavisi yapılmadığı zaman sinsice ilerleyen, kolay bir şekilde yayılabilen hastalık, sakat, hasta nesillerin yanı sıra kısırlığa da sebep olmaktaydı. Bu sebeple savaş zamanlarında bile konun uzmanı doktor yetiştirilmesine ve bu doktorların ilgili bölgelere gönderilmesine çalışılmıştı. Kanun metinlerinde defter kayıtları tutulması, düzenli bir doktor tarafından hastanın görülmesi, tedavinin tamamlanması, maddi imkânları yetersiz halkın durumu düşünülerek tedavinin ücretsiz yapılması yer almıştır.

19.yüzyıla kadar Müslümanlar arasında hastalığın var olmayışı, yok denecek kadar az olması dini kurallara riayet ile açıklanmıştır. İslam’ın yasak saydığı fiillere yaklaşmama insanları fiziken ve ruhen korumaktaydı. Ancak devletin zayıflama süreci ile “toplumsal ve ahlaki yozlaşmanın” varlığı da hastalığı gündeme getirmekteydi. Bunun için fuhşu meslek haline getirenlerin tedavisi ve frengililerin ihbarı da önemliydi.

Batıdan gelen bir hastalık olarak frengi ya da “illet-i efrenc” halk içinde yayılım hızı ve “İrk-ı Osmanî” ye yaptığı tahribat sebebiyle belgelerde “illet-i müthişe” diye de anılmıştır. Bu mikrobun Osmanlı topraklarında yayılması, savaşlarda askerlerin birbirine bulaştırması, fuhuş ve aileden intikal şeklinde olabiliyordu. Frengi yaralarına değmek, frengili birisinin kullandığı kap ve kacağı kullanmak hastalığın “masum frengi” diye anılan türüydü ki Anadolu halkı hastalığı çoğunlukla böyle almıştı. Orduda frengililerin sayılarının artması askeri tabipler ve askeri hastanelerin çözmesi gereken bir meseleydi. Şehir ve kasabalarda ise hastalıkla mücadele belediye ve hükümet tabiplerinin görevidi. Hastalıkla mücadele için hastaneler, dispanserler kuruluyor, tabip ve eczacılar görevlendiriliyordu.

İstanbul, Selanik gibi yerlerde zabıt ve polislerin fuhuş ile meşgul kadınlara gidişini ve bu kadınların halka hastalık yaymasını engellemek için alınan tedbirler arasında kadınların gerekirse zorlanarak muayene edilmeleri, tedavilerinin takip edilmesi vardı. Ayrıca polis okulu öğrencilerinden bu tür yerlere gittiği tespit edilerek frengi taşıyanlar diğerlerine ibret olması için okuldan atılıyordu. Bununla birlikte Ordunun içinde de frengili sayısını düşürmek, yayılımı engellemek ve tedavi etmek için hastaneler tesis ediliyor,

¹⁰³BCA.490.01.5.26.22.

hekimler görevlendiriliyordu. Frengi mücadelesinde Sıhhiye Müfettişlikleri ve Frengi Komisyonlarının tahkikat, rapor ve talimatları yönlendiriciydi.

“Frenginin Men ve Tahdidi Hakkında Kanun” Dr. Fuat Bey tarafından, Millî Mücadele döneminde artarak devam eden hastalığın engellenmesi ve hastalığı bulaştıranın cezalandırılması için teklif ve kabul edilmişti. Mebuslar, muayenenin ücretsiz yapılması, gerekli teşkilatın köy ve nahiyelere kadar ulaşması hususunda mutabık olmuşlar, evlilik öncesi genç kızların muayenesi hususu uzun tartışmalara sebep olmuştu. Bazı din adamları neslin sağlığı açısından bunun dinen bir mahzuru olmadığını ifade etmekle birlikte bazı mebuslar bu konuyu uygun görmemekte ısrarcı davranmıştı. Sonunda bekâr kızların muayenesinin birkaç yere bakılmak suretiyle yeterli olacağı karara bağlanmıştı. Aile içinde hastalığı bulaştıran zevc veya zevce şikâyet edilmesi halinde ceza alabilecekti. Millî Mücadelenin devam ettiği süreçte bu kanunun çıkarılması, toplum ve gelecek nesillerin sağlığı açısından hastalıkla mücadeleye verilen önemi ortaya koymaktaydı. İrade-i Milliye’de zührevi hastalıklar konusunda bilgilendiren ve mücadele için destek isteyen yazılar yer almıştı.

Mustafa Kemal Paşa 1922’de yaptığı bir konuşmada milletin sağlığını korumayı ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele ederek, daha güçlü nesiller yetiştirmeyi görev saydığını ifade ediyordu. 1930’da çıkarılan Hıfzısıhha Kanunu, dönemin bütün bulaşıcı hastalıklarıyla mücadeleyi öngörürken frengiye de ayrıca yer veriyordu. Halkın sağlığını korumak, geliştirmek, hastalıklarla mücadele etmek ve bunun için gerekli destek ve yardımı halka sunmak görevi Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâletine veriliyordu. Frengi tedavisi için gerekli ilaçların sayısı giderek artarken, ilaçlar Bakanlar Kurulu Kararıyla yurt dışından getirtiliyordu. 1925’te ülkede Frengi Mücadele Teşkilatları kuruldu. Frengi ilaçlarını yurt dışından getirme görevi ise Türkiye Kızılay Derneğinin tekeline verildi. Ayrıca Cumhuriyetin kültür müesseseleri olarak Halk Evleri ve Halk Odaları da bu mücadeleye dâhil edilerek, frengi ile ilgili hazırlanan afiş ve bilgi materyaller buralarda halka ulaştırıldı. Frengiden korunma ve tedavi etme çabası, halkın beden ve ruh sağlığı için önemli olduğu gibi gelecek nesillerin sağlıklı oluşu için de önemliydi. Ayrıca frengi mücadelesi halkın bilgilendirilmesi noktasında bir aydınlanma ve toplumsal normlar açısından “ahlâklî” yaşam meselesi olarak da değerlendirilebilir. Yanı sıra 18.yüzyıl sonundan itibaren belgelerde takip edilebilen ve tedavisi yönlendirilmeye çalışılan hastalığın tedavisinin son şeklinin ancak 1964’te daha kolay bir hale geldiği görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BOA.DH.MUI.H.08.11.1327.

BOA.YA.RES.00011.00014.001.

BOA.DH.MKT.02330.00015.001.

BOA.DH.EUM.LVZ.00030.00103.001.

BOA.Y.PRK.MYD.00017.00024.003
BOA.MV.00011.
BOA.DH.UMVM.49.23.H.04.02.1334.
BOA.DH.EUM..
BOA.SCL.00010.00062.002.
BOA.DH.EUM.SCL.00010.00062.001
BOA.DH.EUM.THR.34.46.H.16.05.1328.
BOA.DH.HMŞ.00022.00026.001.
BOA.DH.İ.UM. 00019.10.00001.65.002.
BOA.DH.İ.UM.00019.10.00001.65.003.
BOA.DH.İ.UM.00019.10.00001.65.00.
BOA.DH.İ.UM. 00019.10.00001.65.002.
BOA.DH.MKT.02662.00019.001.
BOA.DH.MKT.02662.00019.(1.2.3)
BOA.Y.PRK.ŞH.00005.00058.001
BOA.TFR.IAS.00038.03705.004.
BOA.TFR.IAS.00038.03705.005.
BOA.YPRKŞ.5-58.H.27.05.1312.
BOA.TFR.IAS.00038.03705.003
BOA.TFR.IAS.00038.03705.001.
BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(1).
BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(2).
BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(3).
BOA.DH.İD.18-7.H.04.12.1328.(4).
BCA.030.18.01.02.117.79.11.
BCA.030.18.01.171.34.20.
BCA.030.18.01.01.020.45.003.
BCA. 030.18.01.02.4.32
BCA.030.18.01.02.8.9.002
BCA.030.18.01.02.14.68.10
BCA.030.18.01.02.19.24.3
BCA.030.18.01.01.020.45.003.
BCA. 030.18.01.02.4.32
BCA.490.01.5.26.22(1.2.3)

Süreli Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Y.1, D.1, İ.9., C.1., 2.5.1336.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.1., İ.1, C.18,1.3.1338.
TBMM Zabıt Ceridesi, C1, 26.12.1336., İ:122.
Resmi Gazete, 28.4.1925, S.97., No:661
Resmi Gazete: 6.5.1930., S.1489., *Düştur: Tertip:3*, C.11, s.143.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c015/tbm-m06015020ss0042.pdf>, 11.4.2020.
[https://www.saglik.gov.tr/TR,10383/tarihi07061935--sayisi2767. -](https://www.saglik.gov.tr/TR,10383/tarihi07061935--sayisi2767.-)

sitma-ve-frengi-ilaclari-hakkinda-kanun.html

- Ağırbaş, İ.- Akbulut, Y.- Önder, Ö. R. (2011). “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”,
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,
S.48., ss.733- 748.
- Arpacı, M. (2014), “Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye’de Frengi İle Mücadele (1920-1950)”, *Toplum ve Bilim*, 130, ss.59-86.
- Başkaya, M. (Tarihsiz), Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun’da Sağlık Alanında Karşılaşılan Sorunlar, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, *academia.edu.*, 73, ss.73-92.
- Behçet. H. (1339), *Frengi Tedavisine Dair Münakaşat ve Avrupa Müellifin Mühassısasının Cevabları*, İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası.
- Bulut, F. (2009). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tehlikeli Bir Miras: Frengi”, *Tarih Okulu*, İlkbahar, S.3, s.109-123.
- Çalık, R.-Tepekaya, M. (2006). “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”*dergisosyalbil.selcuk.edu.tr.*, ss.206-228.
- Engin, R. (2019). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sağlık Politikaları Uygulamaları*, Tekirdağ Namık Kemâl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Projesi.
- Genç, C. (2019). *Batı Karadeniz’de Frengi Hastalığıyla Mücadele (1860-1922)*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hot, İ. (2004). “Ülkemizde Frengi Hastalığı İle Mücadele”, *T-Klin Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 12(1), ss.36-43.
- Karal Akgün, S.-Uluğtekin, M. (2001). *Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a II*, Ankara, Türk Hava Kurumu Basımevi.
- Kılıç, R. (2014). Türkiye’de Frenginin Tarihi, *Kebikeç*, 38, ss.298-305.
- Korkmaz, Y. (2019). *Osmanlı’da Frengi İle Mücadele (1880-1918)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nur, R. (1239). *Bel Soğukluğuna ve Frengiye Yakalanmamak Çaresi ve Yakalanmış Olanların Çaresi*, Muhtar Halit Kütüphanesi, İstanbul.

- Ocak, B. (2019). “Hamidiye Etfal Hastanesi’nin Kurucusu İbrahim Paşa’nın Frengi Hakkındaki Layihası”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XIX/38, (Bahar/Spring), ss.5-25
- Özdingç, A. (2020). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Frengi 1916-1925 Yılları Arasında Salnamelerde Bolu Sancağı”, *Abant Tıp Dergisi*, C.9., S.1., ss.8-19.
- Özkaya, H. (2016). “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele” *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 20(2), ss.77-84.
- Sarıyıldız, G. (1998). “Osmanlılarda Hıfzıssıhha”, *İslam Ansiklopedisi*, C.17., ss.319-321.
- Tantay, A. (2007). “Millî Mücadele Yıllarında İzmir’de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar (Emrâz-ı Sariye)”, *ÇTTAD*, VI/15, Güz, ss.39-54.
- Tat, A. L. (1983). “Frengi”, *Dermatoloji, Türkiye Klinikleri*, C.3, S.3, Eylül, ss.275-277.
- Tekir, S. (2019). “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-30)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65, ss.407-430.
- Temel, M. (1998). “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’de Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, *İlmi Araştırmalar*, 6, İstanbul, ss.227-243.
- Temel, M. (2017). “İrade-i Milliye Gazetesi’ndeki Sağlıkla İlgili Haber, İlan ve Yazılar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.14., ss.1-11.
- Yanıkdağ, Y. (2017). “Psikopatlar, Frengililer, Veremliler ve Mâderzad Caniler: Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine Dejenerasyon Korkusu”, Ed. Kurt, B-Yaşayanlar, İ., *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Tarih Vakfı Yurt Yay., ss.47-70.

Extended Abstract

Syphilis is an infection caused by bacteria called “Treponema Pallidum”. The wounds caused by the disease are transmitted by contact. As with other sexually transmitted diseases, this contamination can be either orally, anally or through the contact with the use of goods used by a syphilitic. The disease slows down the reproduction of the generation and prevents it from being healthy. The disease is thought to have passed from America to Europe, Africa and Asia. The appearance of the disease in the

Ottoman geography and especially among Muslims was at the beginning of the 19th century. It is thought that especially moral corruption and prostitution were the primary reasons.

A health commission was established and reports were prepared to combat prostitution in 1869-1870. With the "Venereal Disease Regulation" on 6 February 1879, prostitutes were examined regularly, physicians, civil servants and municipal sergeants were assigned to prevent the proliferation of venereal diseases. According to the report of During Pasha in the 19th century, most of syphilis in Anatolia was the "innocent" syphilis that was transmitted from a good used by a syphilis patient. Treatment of soldiers with syphilis during military service was carried out in Military Hospitals or Military continents. After they were discharged from military service, they were transferred to civil service. For the proper monitoring of the treatment of syphilis, the syphilis treatment book was printed and distributed to military hospitals. Civil and municipal hospitals, where the syphilis were treated, also arranged books. The Ministry of Health set up an Anti-Syphilis Commission to prevent the syphilis from spreading in Istanbul. The doctors, to be determined by the commission, would give conferences on venereal diseases in Turkish and in various languages in various parts of Istanbul to appeal to the public. In order to combat syphilis, syphilis hospitals were established in many parts of the country and physicians were sent.

The fight against the disease continued in the National Struggle period. One of the important acts of the First Assembly was the enactment of the "Law on the Disenfranchisement and Restriction of Syphilis". Bolu Deputy Doctor Fuad was proposed the Law. Dr. Fuad stated that the destruction of Syphilis in the country was creepy. The law caused various controversies in the Assembly for each article and especially for the fifth article. It was accepted to make the treatment free and widespread. Doctor Fuad said that they were faced with two issues: a syphilis treatment and women's examination. Syphilis was causing insidious destruction. The villages had to be screened. Mustafa Kemal Pasha said that they were working to protect and reinforce the health of the nation, restrict deaths, increase the population, and prevent epidemic diseases.

28 thousand liras were allocated to the struggle for syphilis from the 1926 budget of the Ministry of Health. In 1928, the Central Sanitary Institute was established. With the proposal of the Ministry of Health, the transfer of drugs used in the treatment of syphilis from abroad was made by the decision of the Council of Ministers. The General Sanitary Law was adopted in 1930. According to this law, taking measures to facilitate childbirth and reduce child mortality; monitoring the health status of mothers before and after birth; preventing infectious and epidemic diseases from emerging; supervising physician and assistant professions; controlling all types of serum and vaccines was the duty of the Ministry of Health. As of the 103rd article of the law, venereal diseases were being discussed. Those with diseases such as syphilis and gonorrhea had to treat themselves to a

specialist doctor. Syphilis, gonorrhea and soft chancre patients were treated free of charge by government health institutions and municipal doctors.

Pre-marriage examination is described with the 1931 “Regulation on Marriage Inspection”. While the men were examined by looking at their mouth, abdomen, groin, elbow, armpit, knees, the mouth examination in women and elbow examination in girls who had never married were sufficient. The “Regulation on Combating Prostitution and Venereal Diseases Transmitted by Prostitution”, published in 1933, requested the referral of syphilis women to hospitals and dispensaries for their treatment. In 1934, the "Instruction Showing the Duties of the Syphilis Fighting Organization" was published. Turkey Red Crescent Society, received the monopoly the task of importing syphilis medication in 1935. The main reason for the state to take this decision was to ensure that medicines arrive without delay and without material abuse in order for the malaria and syphilis patients to recover quickly. In addition, it was to provide the Society with a regular source of income. CHP General Secretariat asked the Directorate of Public Houses and Public Rooms to support the struggle for syphilis in 1946. The effort to protect and treat syphilis was not only important for the physical and mental health of the public, but also for the health of future generations. The Health Case was a national development and promotion case. The disease became easier and curable in a short time in 1964.